

קונטרס
איש על העדה

הליכות והנהגות

של

רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל

על

עניני סוכות

קונטרס איש על העדה

הליכות והנהגות

של

רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל

על

עניני סוכות

עם תוספת ביאורים ומראי מקומות

נערך ונסדר

בעזרת השי"ת החונן לאדם דעת

ע"י

יהושע שמשון בלאאמור הרב ר' ישראל שליט"א ברוננער

תשרי תשע"ד לפ"ק

ליקוואוד יצ"ו

©

בכל עניני הקונטרס ניתן לפנות :

Y. S. Brunner

27 Eighth Street

Lakewood, NJ 08701

(732) 730-3532

תוכן הענינים

ד	הסכמות
ו	הקדמה
יא	איגוד הד' מינים
יג	עשיית הסוכה ודיני הסכך
יד	נוי סוכה
יד	אושפזין
טו	אמירת היה"ר קודם שנכנסין לסוכה
יז	דיני ברכת לישיב בסוכה
יט	אכילת כזית בליל א' דסוכות
כ	זריזין מקדימין בד' מינים
כא	קיום מצות ושמחתם לפני ד' אלקיכם בזמן הזה
כא	עוד בד' מינים ונענועים
כג	להחליף הערבות כל יום
כג	הוצאות ד' מינים האם הם נכללין בהוצאות יו"ט
כד	עניני הושענות
כד	נוסח ברכת ההפטרה בשבת חוה"מ
כה	אמירת ותערב לפניך עתירתינו בהו"ר
כה	ברכה על מגילת קהלת
כו	עשיית שלא"ק על הסוכה
כו	ישיבה בסוכה בשמיני עצרת בחו"ל
כו	זמן אמירת הושענות
כו	אתרוג הירוק ודין נשים בד' מינים
כט	הסרת הטבעות מהלולב בהו"ר ודין לבלוב בערבה
כט	ערבות הגדלים על המים
כט	עוד בדיני אתרוג ואתרוגי מרוקו
ל	נפטריין מן הסוכה
לא	חיי האדם בעוה"ז הוא כדירת עראי דברים נוראים מהאלשיך הק'
לב	קריאת פ' וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום
לב	עניני שמחת תורה
לג	הגבהת ספר תורה בשמחת תורה
לד	אמירת קידוש בישיבה
לד	נשיאת כפים אחר שתיית מיץ ענבים
לה	תפילת מוסף קודם ז' שעות בשמחת תורה

דברי ברכה מאת חדב"נ הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבך שליט"א
רבה של בית וגן ירושלים
נכתב ע"י תלמידו המקורב הר"ר נפתלי הירש נ"י

ר' אברהם בן יצחק
 ר' אברהם בן יצחק
 ר' אברהם בן יצחק

הנני מציע בפני אלה תשלומיך של ארבעה וחמשה עשר אלף אליוולות של אלה
עלי סעי שאלותיך. והנני אכן שומע בזה את התחילת של אלה בקרב העם
במדינת אירלנד. ויהי נא זה הענין - אמתוהו ציניו ונצחיהו. ויהי
ואז אלה הוסיף את הבעת שפניו אלוהים אמתוהו אלה אמתוהו
והנניקומו של רשעיהם מן העולם. ויהי נא זה הענין - אמתוהו ציניו ונצחיהו
היו מעולם עלי העולם והנני אכן נאמן העולם ונצחיהו.

בביתנו נאמר לנו ונאמר לנו

2017-18

בס"ד בין כסה לעשור תשע"ד
לכבוד הרה"ג רבי יהושע שמשון ברוננער שליט"א

אחדשה"ט

הנני מצרף בזה את תשובותיו של מו"ר הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א עפ"י סדר שאלותיך. והנני לציין שכאשר היה מו"ר הגאון שליט"א בקיץ העבר בעיה"ת ליקוואוד היה הספר "איש על העדה" למראה עיניו ונהנה מאד, ואף עתה הוסיף את ברכתו שתזכה להוסיף להמשיך את אורחותיו והנהגותיו של רשכבה"ג מרן הגרי"ש זצוק"ל אשר כל פעולה מפעולותיו היו מכוונים עפ"י התורה וההלכה לקיים רצון הבורא יתברך.

בברכה מרובה גמר חתימה טובה

נפתלי הירש

בית וגן - ירושלים ת"ו

הסכמת הרה"ג רבי יוסף שוב שליט"א דומ"ץ בקרית ספר מתלמידי המקורבים של רבינו

Rabbi Yosef Shub

Moreh Tzedek in Kiryat Sefer, Modi'in Illit

Rechov Avnei Nozer 8

Tel: 08-9225537

08-9225537

יוסף ז. שוב

מוריץ בקרית ספר - מודיעין עילית

רח' אבני נזר 8

טל. 08-9225537

08-9225537

תאריך: א' מאי תשנ"ד

אברהם
הרב ר' יהושע שמשון ברוננער שליט"א
שמחתי לראות מלאכת מחשבת את חיבורו היקר על הלכות סוכה אשר בו ליקט
ואסף את הנהגותיו בקודש של רבן של ישראל מרן רבינו הגר"ש אלישיב זצוק"ל
דהנה מרן זצוק"ל היה אחד ומיוחד אשר עיני כל ישראל נשואות לפסקיו והלבבות
הישרים משתוקקים ללכת בהנהגותיו הישרות, אשר הם הוראה לדעת הדרך ילכו בה.
וראיתי שמלאכה גדולה וחכמה מרובה מושקע בחיבור. וכן ראיתי שהרבה עמל
השקיע כדי שהדברים יהיו מדויקים.
והנני בברכה מרובה מעומקא דלבא דחפץ ה' יצליח בידו ותזכו ליכות את הרבים,
ולהוסיף עוד כהנה וכהנה, עד מלאה הארץ דעה ולגח"ט
יוסף שוב

בפתח השער

אודה ד' בכל לבב שזיכני להוציא לאור עולם עוד קונטרס בעניני הליכות והנהגות של עטרת ראשנו גאון ישראל והדרו אורו של עולם פאר הדור מורינו ורבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל זיע"א על עניני סוכות משולב ומשובץ בסיפורים נפלאים ועובדות מלהיבות על מעשה תקפו ופרשת גדולת הענק הגדול הזה שהיה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה.

וזאת למודעי כי בכל מש"כ בביאורי ההנהגות וההוראות של רבינו אין בדעתי לקבוע, חלילה, שזה היה באמת כונתו במה שעשה ובמה שהורה כי מי יוכל לבוא בסוד רבינו לדעת אפי' מקצת מכוונותיו אשר כל התורה כולה היתה גלויה לפניו כבסקירה אחת וגם לרבות סתרי תורה וכל רז לא אניס ליה, אף כי מיעוט ערך כמוני. אלא כל הביאורים כולם הם דעת עצמי הקלושה בלבד, ממה שחנני השי"ת ברחמי המרובים לעיין בתוך הענינים ולישא וליתן בהם כפי שידי יד כחה מגעת ועי"ז להראות מקום וליתן קצת טעם בהנהגות רבינו. ולכן אני מבקש בכל לשון של בקשה שאם ימצא הקורא שום טעות בשיקול הדעת או הבנה בלתי נכונה שיתלה החסרון בי ואל יתלה ח"ו בתורתו הבהירה ובמשנתו הצלולה של רבינו הגדול.

מענין לענין יש לציין מש"כ בספר פלא יועץ (ערך דובב) וז"ל וזה חסד של אמת שיוכל אדם לעשות עם הצדיקים לקדושים אשר בארץ חלקם בחיים ללמוד דבריהם וזכותם תהא למגן וצנה עליהם עכ"ל. ובכן אשפוך שיח לפני א-ל שומע תפלה שע"י שנשאתי ונתתי בענינים הנידונים בספר הזה ועמלתי ויגעתי את עצמי לברר ולבאר הנהגות קודש, שזכותו הגדול של רבינו זצוק"ל תעמוד לי ולנות ביתי מנב"ת מלכה רבקה תחי' אשר רב חלקה בתורתי בכלל ובקונטרס זה בפרט שנתברך בכל מילי דמיטב ושנוכה לגדל בנו שמעון נ"י ובנו שלום בצלאל נ"י לתורה לחופה ולמעשים טובים מתוך נחת והרחבה, שנוכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, ושלא תמוש התורה מפניו ומפי זרעו ומפי זרע זרעו עד עולם.

כאן המקום להודות להורי היקרים שיחיו על כל אשר עושים בשבילי מעודי עד היום הזה ואשר גדלוני בדרך התורה והיראה ולא חשכו כל מאמץ כדי שיגדל חשקי בתורה ויר"ש, ולאאמו"ר בפרט, אשר כבר איתמחי גברא בספריו הנפלאים שנתקבלו בחבה בכל תפוצות ישראל, ומעודד אותי תמיד להוציא לאור מה שחנני ד'. יאריך ד' שנותיהם בנעימים שיראו רוב נחת מצאצאיהם

ומצאצאי צאצאיהם עד עולם. ובל אמן מלהביע תודתי מעומקא דליבא למע"כ מו"ח המחנך הדגול המפורסם הר"ר זאב רייפמאן שליט"א ולחמותי מנב"ת מרת שרה זלאטא תחי' העומדים על ימינו לעזרנו בכל עת ובכל שעה. ישלם ד' פעלם ויזכו לראות רוב נחת מכל יו"ח עד עולם.

שלמי תודה למשפחתו הדגולה של רבינו אשר הקדישו מזמנם היקר לספר הנהגות קודש ה"ה הג"ר משה אלישיב ורעייתו שליט"א, הג"ר אברהם אלישיב ורעייתו שליט"א, ונכדיו של רבינו הר"ר אריה אלישיב והר"ר משה ישראלזון שליט"א. זכותו של תפארת משפחתם רבינו הגדול יגן עליהם שיתברכו בכל מיילי דמיטב. שלמי תודה וברכה מרובה להני תרי תלמידי רבינו הגדול הרב הגאון ר' בן ציון הכהן קוק שליט"א והרב הגאון ר' יוסף שוב שליט"א על שהקדישו מזמנם היקר לעבור אתי על כמה וכמה הליכות והנהגות קודש כדי שיצא הקונטרס הזה באופן נאה ומתקן, ולהר"ר נפתלי הירש נ"י על שהיה שליח נאמן לברר הנהגות קודש מפי חדב"נ הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבך שליט"א ולצרף אליהם ברכתו, יראו ברכה מרובה בכל אשר יפנו.

קראתי שם הקונטרס בשם איש על העדה ע"ש הכתוב בפרשת פינחס (השבת האחרון שחי רבינו אתנו עלי אדמות) יפקוד ד' אלקי הרוחות איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ד' כצאן אשר אין להם רועה, כי לבד ממה שבתבת איש מרומז שמו של רבינו בראשי תיבות, כד נעיין בפסוק זה ובמה שכתבו בו המפרשים נראה שגם מהותו ואפיינותו של רבינו נכלל בו כמו שיתבאר. וז"ל הגאון מלבי"ם שם כי גם הצאן שאין להם רועה יש להם מנהיג והוא התיש ההולך בראש העדר וכולם הולכים אחריו רק זה אין קרוי מנהיג אחר שהוא סכל כמוהם ודומה להם וצריך רועה שיש לו שכל ויודע איך להנהיגם על נאות דשא ועל מי מנוחות, כן אין די בשיהיה מנהיג דומה להם רק צריך איש אשר רוח אלקים בו שהוא נפרד ממין בערך הרועה המשכיל נגד הצאן עכ"ל. ובשפת אמת פי' הקרא בענין אחר, דהרועה האמיתי של ישראל הוא השי"ת כפי שאמר יעקב אבינו האלקים הרועה אותי וכפי שאמר דוד המלך ד' רועי לא אחסר אך לדאבון הלב שריו דבר זה בהסתר ולא כל אחד רואה זאת, ומוטל על הצדיקים ומנהיגי ישראל התפקיד להראות להעולם כולו כי הרועה חי וקיים וכי השי"ת משגיח תמיד על בניו ושומר עליהם בכל העתים הקשות. אבל בזמן שאין להם לישראל המנהיגים הראויים אשר יגלו לעיניהם את השגחת השי"ת מתוך ההסתר, דומה עליהם כי אין להם, חלילה, רועה וכי אלקיהם עזבם. וזה

היה כוונת מרע"ה יפקוד ד' איש על העדה - מנה עליהם מנהיג אשר יוכיח להם את מציאותך והשגחתך וידעו כי יש להם רועה, ולא תהיה עדת ד' כצאן אשר אין להם רועה - לבל יחשבו חלילה כאילו אין להם רועה עכת"ד.

את שני הדברים האלו זכינו לראות אצל רבינו המנהיג הגדול, אשר על אף שהיה חי אתם ביחד להורות להם את הדרך ילכו בה, לא היה דומה להם כלל. כי היה נפרד ממנים בערך הרועה המשכיל נגד הצאן - בחריפות ובבקיאות וכל הש"ס בעמקו עם גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים היתה פרוסה לפניו כשמלה, ועל כולם שקידתו הנפלאה אשר אין לנו שום השגה בה ואין לנו אפי' את המילים לתארו. בכל א' ממעלותיו לא הניח כמותו בכל העולם. זאת ועוד, ע"י רבינו נתאמת מציאות והשגחת ד', שכל הוויתו היתה ניסי נסים. לא זו בלבד שנולד בדרך נס בברכת זקינו בעל הלשם, אחרי שהרופאים התייאשו שיהיה להוריו בנים בני קיימא, אלא יתירה מזו כל ימיו אשר חי היו למעלה מדרך הטבע. היה חלוש ביותר ובריאותו תמיד היתה רופפת עד כדי כך שהרופאים הודיעו לבנותיו שא"א שיאריך ימים ושהיו יתומות בגיל צעיר. וראה זה פלא עדי ראייה אנחנו להזקנה המופלגת שזכה לה רבינו עם שכלו הבהיר והחריף והתמדתו הנפלאה שנשארו אתו עד התקופה האחרונה ממש. אין זה כי אם ראייה ברורה בלתי מוכחשת שעניי ד' על יראיו והשגחתו התמידית עליהם, ושתורה לשמה נותנת חיים וגבורה [וכמו שהאריך בזה הכתב סופר בריש פ' וילך עיי"ש בדבריו המלהיבים], עד שניתן ליאמר שזכה רבינו להיות מוכתר כאיש על העדה במלוא מובן המילים.

איתא בברכות דף מ"ב ע"ב כי נח נפשיה דרב אזלו תלמידיו בתריה (דקברוהו בעיר אחרת - רש"י) כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק (כך שמו - רש"י) בתר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתא כי הסבו דמי לא הוה בידיהו קם רב אדא בר אהבה אהדר קרעיה לאחוריה (קרע שקרע בהספד רבו החזיר החלוק לאחוריו ומה שלאחר לפנים כדי לקרוע קרע אחר להראות אבל עכשיו כיום המיתה על שהיו צריכים להוראה ואין יודעים להורות - רש"י) וקרע קרעיה אחרינא אמר נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן וכו' עיי"ש.

ולכאורה לשון הגמ' תמוה דמאחר דמצטערים על שנפטר רב ועדיין לא לימדם הל' ברהמ"ז מדוע תלו הלימוד בעצמם באמרם לא גמרינן והול"ל וברכת מזונא לא גמרינן מיניה, או לא אגמרן שפי' לא לימד אותנו. עוד יש

להבין הלא מסתמא כבר קרעו על הסתלקותו של רב ומדוע קרעו פעם שנית.

ונראה לבאר בהקדם מה שהורונו רז"ל (ברכות דף ז' ע"ב) גדולה שמושה יותר מלימודה ועי' בבן יהוידע דנקיט יותר מלימודה ולא אמר מלימודה ללמדנו שיש הפרש גדול ביניהם ולא שיעורא זוטא דוקא הוא דאיכא, לכך נקיט יותר להורות על שיעורא רבה ע"כ.

והנה בפטירת רב היו ב' ענינים, א' תורתו של רב נסתלקה אשר בחיים חיות היה מלמד תורה ושוב לא ילמד. ב' מלבד התורה שלימד את תלמידיו יש גם את השמושה של תורה, דמדקדוק תנועותיו והליכותיו לבד, היה אפשר ללמוד עוד תילי תילים הלכות והנהגות עד שכל צעד ושעל מחיי אומר דרשני. והנה כשמת רב ודאי קרעו תלמידיו קריעה על האבידה הגדולה שאבדה להם על אשר נשבה ארון הקודש אשר בחיים חיותו לימדם תורה ושוב לא ילמד, וע"ז לא היו קורעים פעם ב'. אלא דמ"מ יש כאן את השמושה של תורה, שאילו היה רב חי היו יכולים להסתכל על תנועותיו והנהגותיו והליכותיו עד שהיה אפשר להם לידע שיקול דעתו בסוגיות התורה בכלל ובענינים אלו של הסבה וישיבה בפרט אימתי נחשב לקביעות ואימתי לא נחשב לקביעות, וכשהעלו התלמידים ד"ז על דעתם נצטערו על העדרו של רב ועל אבידתם הגדולה צער גדול עד שקרעו על זה עוד פעם. וז"ש נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן דעצם הימצאו של רב היה סיבה שידעו ה' ברהמ"ז גם אם לא היה בתור שיעור לימוד עם תלמידיו, והיינו ע"י שהיו מסתכלים על מעשיו ודקדוק תנועותיו היו יודעים ממילא את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו.

והנה זה למעלה משנה תמימה שנשבה ארון הקודש ועלתה נשמתו הטהורה של רבינו בסערה השמימה אבל עדיין לא חיתה המכה וכלשון התנב"א זוטא (פס"ז) תלמיד חכם שמת ולא הניח תמורתו ראוי לכל ישראל להתאנח עליו לעולם ולעולמי עולמים. וביאר מורינו ראש הישיבה הגאון ר' ירוחם אולשין שליט"א עפ"י מש"כ הגר"א באבן שלמה פרק י"א וז"ל כמו שניצוצי השמש שופעים בירח וכוכבים כן בכל דור מאיר ניצוץ א' ממשה רבינו ע"ה לחד בדור והוא שופע אורו לכל הת"ח שבדור וכל חידושי תורה שמתחדש בעולם הוא ע"י השפעת אורו של משה רבינו ע"ה וכו' עכ"ל, וא"כ כשנסתלק האי ת"ח ולא הניח תמורתו נתמעט עי"ז אור התורה שזרח ע"ז. ולכן אף דמצינו שנתנו חכמים קצבה לאבילות וצער על המת, הני מילי כשהצער הוא על פטירת האדם, אבל כשהצער הוא על אור התורה שנתמעט אין לה קצבה וראוי לכל

ישראל להתאנח על האי ת"ח לעולם ולעולמי עולמים וכעין מש"כ התוס' ביבמות דף י"ג ע"ב ד"ה דאמר עכ"ל. והנה רבינו לא זו בלבד שהיה מאורן של ישראל והיה שופע אור לכל הת"ח שבדור וכו' וכן"ל והיה ג"כ סמל ההתמדה הנפלאה והיחידית שהיתה למעלה מהשגת בר נש ואי אפשר כלל לתאר, עוד זאת שכל הליכותיו היו מדוקדקים בתכלית הדקדוק עד שניתן ליאמר שלא היתה שום תנועה מעבודתו הקדושה שלא היה אפשר ללמוד ממנו דקדוק במצוות ויר"ש, וזהו חסרון שא"א למלאות בהאי ת"ח שמת ולא הניח תמורתו.

אמנם מקצת נחמה נשארה לנו בדברי היעירות דבש (ח"ב דרוש ז') וז"ל וזהו ג"כ ענין הספד לכל תלמיד חכם וצדיק כי ע"י הספד שעיקר התעוררות תשובה וכו' נפשות הצדיקים נקשרים שם וכו' וטבע הטוב להתדבק בענין הטוב ולכך מספידים כדי שיהיה נשמת' שם שרוי וקשורה בנו ומשתתפים עמנו וכו' ובזה יובנו דברי הגמ' דקאמר יעקב לא מת והיינו כי הנפש תמיד אצלנו וכו' אם ישראל הם תופסים בעץ החיים אז אף יעקב משתתף עמהם ושוכן אתם וכו' וזהו מאמר הגמרא מה זרעו בחיים פי' כשזרעו תופסים בעץ החיים והם נקראים חיים אף יעקב בחיים וכו'. וא"כ כמה יש לאדם להתדבק בתורה ולשוב בתשובה במוות צדיק ת"ח כמה דברים ישים האדם ללבו במיתת הצדיק כי יאמרו זה מת אולי אנכי אבנה להגות בתורה ולמלאות מקומו וכו' שהאיש הצדיק היה מלובש ומעוטר במדות רבות וכמה מעלות טובות ובמותו הרי כל מעשיו ומדות וקניני שלמות שהיו לו מופקדים וכל איש ישראל יכול לזכות זה יאמר אני אזכה במדת ענוה שלו וזה יאמר אני אזכה במדת התמדה בתורה כמוהו וזה יאמר אני אזכה במדת לרדוף שלום כמוהו וכו' לרחם נדכאים ולחזק כושלים היות אבי יתומים ואלמנות כמוהו וזה יאמר אני אזכה במדת מדקדק במצוה כמוהו וזה להיות ירא חטא וסור מרע כמוהו וכו' עכ"ל עיי"ש. וכמו כן נאמר על רבינו הגרי"ש צוק"ל שהיה מושלם בתורה ויראת שמים וכל המדות וכל המעלות ועכשיו נעשה הכל הפקר וכל אחד ואחד יכול לזכות בהם לשאוב מבאר מים חיים של רבינו ולהדבק בהליכותיו והנהגותיו הנשגבים ועי"ז יהיה נחשב כאילו עדיין אתנו בחיים וזכותו יגן עלינו וכדברי היע"ד הנ"ל.

ובצאתי את הכרך אפרוש את כפי בתפלה לא-ל שוכן במרומים שיתקבלו הדברים בחבה בין חובשי ביהמ"ד ונזכה להגדיל תורה ולאדירה.

יהושע שמשון ברוננער

תשרי תשע"ד לפ"ק

ליקוואד

קשר של קיימא בד' מינים

רבינו היה נהוג להשתמש הקיישעל"ע היה עושה קשר גמור בקיישעל"ע^א, וכמנהג העולם, ועל גבי דהיינו שני קשרים זה על זה^ב.

הערות וביאורים

[א] ז"ל הערה"ש (תרנ"א ז') עתה נהגו לעשות טבעות נאות מעלי הלולב עצמן ותוחבין אותן הג' מינים לתוך הטבעות ומייפין המלאכה בקליעה נאה בג' חללים וכל מין ומין נתחב בחללו וזהו נוי להמצוה וכו' עכ"ל עיי"ש. ובספר טעמי המנהגים אות תשצ"ב בקונטרס אחרון מביא בשם מהר"ש מבעלזא ז"ע טעם אחר על עשיית הקיישעל"ע דהוא עפ"י מש"כ הרקאנטי ז"ל סוד זה נגלה אלי בחלום בליל י"ט ט"ה של חג הסוכות פ"א נתאכסן אצלי חסיד אחד אשכנזי שמו הר"ר יצחק ראיתי בחלום שהיה כותב השם ביו"ד ה"א והיה מרחיק הה"א אחרונה מן הג' אותיות הראשונות ואמרתי לו מה זה עשית והשיב כך נוהגין במקומינו ואני מחיתיו בו וכתבתיו שלם ואשתומם על המראה ואין מבין, למחר ראיתי שלא היה מנענע רק הלולב ומיניו בלא האתרוג והבנתי פתרון חלומי וכו' כי כל הד' מינים רומזים בו ית' עכ"ל והביאוהו הבית יוסף והטו"ז, ולפי זה כשם שהשם הוי"ה צריך שלא יהא נכתב הרבה רחוק זה מזה כן צריך להיות ג"כ שלא יהיו דבוקין זה בזה בלי ריוח ביניהם ועל פי זה עושים כיסים משולבות לתחוב בו ההדסים והערבות בכדי שיהיה מעט ריוח ביניהם כי כל הד' מינים רומזים בו ית' עכ"ל הטעמי המנהגים עיי"ש עוד. ונראה להוסיף עפ"י דברי הרקאנטי"י אלו טעם למש"כ הפוסקים (עי' משנ"ב סי' תרנ"א ס"ק ל"ז) שאין מנענעים בשעה שמזכירין את שם, והוא דמאחר דבשעה שמנענעין מטין ראש הלולב לכל צד שמנענע כנגדו כמש"כ הרמ"א בסעיף ט' משו"ה לא מנענעים בשעה שמזכירין את שם ד' משום כבוד ד' כדי שבשעה שמזכיר את שם ד' יהיו הד' מינים שרומזים אל שם ד' באופן ישר ולא יהיו מוטין באלכסון.

[ב] כן ראיתי אצל רבינו. כתב המחבר בס' תרנ"א סעיף א' ז"ל ומצוה לאגדם בקשר גמור דהיינו ב' קשרים זה על זה משום נוי וכתב במשנ"ב ולא בענינה דאין זה קשר הנאסר בשבת וי"ט וכו' עכ"ל. וכתב עוד המשנ"ב בשם שו"ת אגורה באהלך סי' ל"ג שמצדד דמה שנוהגין העולם שלא לעשות קשר אלא עושין מן עלי לולב כמין בית יד ותוחבין הלולב בו גם זה בכלל קשר עכ"ל. וטעמו מבואר שם דהא דבעינן קשר ע"ג קשר הוא רק אליבא דר"י דס"ל דבעינן אגד מדינא אבל לדידן דלא צריך אגד אלא לנוי אם מיהדק היטב ולא משלפי לכאן ולכאן ויש לו נוי הרבה הוי כאילו קשור בהרבה קשרים זה בזה עיי"ש. והנה כתב הביכורי יעקב בס' תרנ"ד על הא דפסק בשו"ע דמצוה להחליף הערבות כל יום חוה"מ ולקשרה בלולב משום הידור מצוה ז"ל ולא כאותן שתוחבין אותה באגד וכו' וגם בלא"ה י"ל דלא מקרי אגד כהלכתו שאי"ז קשר ממש כיון שמכניס ומוציא לכן יתיר הקשר לגמרי ויחזור ויקשור וכו' והובא במ"ב. ולכא"ו דברי הביכור"ע לא יתיישבו עם שיטת האגורה באהלך הנ"ל דלדידיה דס"ל דמאחר דמדינא אי"צ קשר לדידן, אי"צ שיהיה קשר גמור ודי בכך שהוא לנוי ושהוא מהודק, מה בכך דלא מקרי אגד כהלכתו הלא הוא נראה יפה והוא מהודק. ומאחר דהביא המשנ"ב דברי הביכור"ע לדינא נראה דלא ס"ל חידושו של האגורה באהלך ולא הביאו אלא להצדיק מנהג העולם. ויש להוסיף דהנה אף דכשקושרים קשר ע"ג הקושיקעל עדיין אפשר בקל להוציא הלולב מהקשר וא"כ נימא שאין לזה שם קשר, י"ל דזה לא אמרינן וראה מדברי הביכור"ע דהא חיינן מדבריו דאפשר במציאות לתחוב הערבה באגד מבלי להתיר הקשר ואפ"ה לא

לאגוד הלולב בעצמו

רבינו היה מאגד את הלולב בעצמו.¹

זמן האיגוד כשחל יום ראשון**של סוכות בשבת**

כשחל יום א' דסוכות בשבת היה רבינו מאגד את הלולב בערב שבת ולא במוצ"ש.²

לאגוד הלולב בסוכה

רבינו היה מאגד הד' מינים בסוכה.³

הערות וביאורים

התנגד לזה אלא באופן שאין מתירים הקשר מקודם, ומשמע דאם מתירים הקשר שפיר דמי דכ"ז שאין מבטלין הקשר בידים עדיין מקרי קש"ק.

[ג] נראה דגם באיגוד הלולב שייך מצוה בו יותר מבשלוחו דהא אף דקיי"ל דלולב אי"צ אגד מ"מ משום זה קלי ואנוהו מצוה לאגדו. ואף דהאיגוד עצמו אינו מצוה רק המצוה הוא לנענע כשהם אגודים יחד מ"מ נראה דיש במעשה האיגוד משום מצוה בו יותר מבשלוחו וראיה לדבר ממש"כ המחבר באו"ח סי' ת"ס סעיף ב' דהרא"ש היה משתדל בעשיית המצוה בעצמו ובמשנ"ב שם משום מצוה בו יותר מבשלוחו עיי"ש הרי דאף בדבר שאינו חלק מהמצוה ממש אלא הכנה להמצוה שייך נמי מצוה בו יותר מבשלוחו וא"כ ה"ה באיגוד הלולב אף דאינו אלא הכנה והכשר מצוה שבשעה שנוטל הד' מינים יהיו אגודים מ"מ שייך ביה מצוה בו יותר מבשלוחו. עוד יש להביא ראיה קצת מהא דכתב הרמ"א בס' תרמ"ט סעיף א' דאם אגדו גוי כשר ודייק במג"א דלכתחלה לא יאגדנו גוי דכל שאינו מחוייב בדבר אינו רשאי לתקנו ועיי"ש במשנ"ב ס"ק י"ד ושעה"צ ס"ק ט"ו דמטעם זה גם אשה וקטן לא יאגדו הלולב עיי"ש הרי שיש מצוה במעשה האיגוד וא"כ מסתבר דיש במעשה האיגוד גם משום מצוה בו יותר מבשלוחו.

[ד] כן שמעתי מהר"ר משה לוינ' נ"י. על' בסידורי תלמידי האריז"ל (ר' שבת' ר' אשר ר' קאפיל) שכתבו לאגוד הלולב בערב יו"ט בסוכה וכ"כ בדרכי חיים ושלום אות תשס"ח ובליקוטי מהרי"ח.

[ה] כן שמעתי מהג"ר יוסף אפרתי שליט"א ומהר"ר משה לוינ' ומנכדו של רבינו הר"ר אריה אלישיב שליט"א. והנה יעויין בביכורי יעקב (תרנ"א ד') שהביא מספר חמדת הימים דהזמן המובחר לאגוד הלולב הוא ביו"ט עצמו כי אע"ג שמן הראוי היה נראה יותר טוב לאגודו מערב יו"ט כי א"א לאגדו ביו"ט בקשר גמור אלא בענינה מ"מ דבר בעתו מה טוב לאגדו בשעת מצותו, והסכים עמו הביכוי"ע לולא דס"ל דבעינן קשר גמור ומשום זה אסור לאגודו ביו"ט עיי"ש ומשמע מדבריו דכשחל יום א' בשבת דאין נוטלין הלולב עד חוה"מ טוב יותר לאגודו אחר השבת [היינו בארץ ישראל שמוצ"ש הוא חוה"מ דהא לבני חו"ל דמוצ"ש הוא יו"ט שני פשוט דצריך לאגדו מערב יו"ט דא"א לעשות הקשרים ביו"ט], וכן נהג הסטייפלער זצ"ל (ארחות רבינו ח"ב עמ' רמ"ט) לאגודו במוצ"ש, מ"מ בליקוטי מהרי"ח כתב דמסידור ר' שבת' נראה דמאגדין הלולב מעיו"ט אף להנך פוסקים דס"ל דלא עושין קשר גמור בלולב עיי"ש וא"כ לדבריו ה"ה כשחל יום ראשון של סוכות בשבת ואין נוטלין הלולב עד חוה"מ יאגדנו מעיו"ט.

אופן האיגוד

רבינו היה מאגד ההדסים מצד ימין של הלולב ואת הערבות מצד שמאל.

זמן עשיית הסוכה

רבינו היה עושה את סוכתו¹ בעשי"ת ולא היה ממתין עד מוצאי יום הכיפורים.²

אמירת יהי רצון קודם איגוד

הד' מינים

קודם שאגד רבינו את הלולב היה אומר התפלה הנדפסת בסידורים.³

הסכך

סוכת רבינו היה מסוכך בקנים נפרדים והיה מסייע בעשייתה.⁴

הערות וביאורים

[ו] בכתבי האר"י כתב לאגוד ג' הדסים א' בימין הלולב וא' בשמאל וא' באמצע וב' ערבות א' בימין וא' בשמאל ושל"ה כתב בשם מטה משה ערבה בשמאל והדס בימין ולולב באמצע ע"כ וכתב בפמ"ג דמנהג העולם כדברי המט"מ ואין לעשות כהאר"י כי אם מי שמוחקק בחסידות ובצנעא ולא בפרהסיא וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב סי' כ"ח דעמא דבר כמו שהובא בשם של"ה ובלי ספק נהגו כן עפ"י גדולי עולם שהנהיגו כן עיי"ש.

[ז] כן שמעתי מהר"ר משה לוי ומהר"ר משה ישראלזון שליט"א. הנה נדפס בסידורים שהתפלה יש לאומרה קודם אגודת הלולב וכ"כ במטה אפרים (תרכ"ה י"ח) וז"ל ונוהגין קצת לומר תפלת היה"ר הנדפס בשערי ציון והועתק בסידורים לומר בשעה שאוגדים הלולב עם ההדס ויותר טוב לאמרו ביו"ט בשעה שאוגדו עם הערבות וגם האתרוג לפניו עכ"ל ומשמע מדבריו דאילו היה אוגד גם את הערבות בעיו"ט יחד עם הלולב היה יותר טוב לאומרו בערב יו"ט, וכמדומה שכן נוהגין העולם לאגוד הערבות עם הלולב בעיו"ט ולומר התפלה אז.

[ח] היינו עשיית הדפנות אבל עשיית הסכך היה רבינו תלוי בדעת אחרים על נכדיו שבאו לסייעו בזה ואימתי שבאו לסייעו עשה עמהם, כך סיפרה כלתו של רבינו אשת הגר"ר אברהם אלישיב שליט"א.

[ט] כן שמעתי מנכדו של רבינו הר"ר אריה אלישיב שליט"א. עי' בשע"ת ריש סי' תרכ"ה בשם האר"ר דאין לתקן הסוכה עד אחר יוהכ"פ ומפרש עפ"י המדרש למה אנו עושין סוכות אחר יוהכ"פ שמא יצא דינו לגלות ע"כ, והקשה עליו השע"ת דזה סמך בעלמא דודאי מה שהסוכה היא דוגמת גלות אינו רק מחמת הישיבה אבל לא העשיה וא"כ אדרבה היה טוב להקדים מטעם שכתב שמצוה זו שעשה הסוכה תצטרף להכריע לכך זכות כמש"כ הלבוש לענין קידוש הלבנה עכ"ל עיי"ש עוד.

[י] כן שמעתי מהר"ר משה לוי והר"ר משה ישראלזון שליט"א. עי' בס' הל' חג בחג דגם בעשיית סוכה אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו אף דהוא רק הכשר מצוה ועמש"כ לעיל אצל איגוד הד' מינים. ודעת רבינו אודות המחצלת הקרויה "קיינעס" העשויה מקנים עבים הקשורים ז"ל ע"י חבל סיב צמחי שאינו מעובד כלל וחזוזה מעיד עליה שאינה ראויה לשכב עליה מחמת שבירת הקנים וגם אינה נוחה כלל למשכב או לישיבה עי' בסוף ס' הל' חג בחג.

אודות סידור הנוי סוכה באומרו
תמונה זו^{יב} אולי עדיף שתהיה שמה
והתמונה ההיא אולי עדיף שתהיה
כאן וכדומה וכו'.^{יג}

תליית נוי סוכה מהסכך
בסוכת רבינו לא היו שום נוי סוכה
תלויה מהסכך רק על הקירות.^{יד}

סדר האושפיזין
סדר האושפיזין שנהג רבינו הוא:
אברהם יצחק יעקב יוסף משה אהרן
דוד.^{טז}

להשתתף ביפוי הסוכה
אף שרבינו בעצמו לא עסק רק בסכך
והנכדים ושאר בני המשפחה הם הם
שתלו הנוי סוכה, מ"מ היה מראה
התעניינותו בה ופעמים אף היה מעיר

הערות וביאורים

[יא] כן שמעתי מנכדו של רבינו הר"ר אריה אלישיב שליט"א. וגם בסוכת הסטייפלער זצ"ל לא
תלו שום נוי סוכה מהסכך אף לא בתוך ד' טפחים מהסכך רק בדפנות, עי' ארחות רבינו ח"ב
עמ' רכ"א. ואפשר דנהירו בזה שלא ילמדו מהם ההמון לתלות נוי סוכה מהסכך ולא דעת ולא
תבונה אותם ויבואו לתלות גם למטה מד' טפחים מהסכך, עי' סוף סי' תרכ"ז.

[יב] רוב רובו של הנוי שבסוכת רבינו היו תמונות של גדולי ישראל. וכאן המקום לציין מה
ששמעתי מהנכדים של רבינו הר"ר אריה אלישיב והר"ר אברהם רימר שליט"א אודות זהירותו
של רבינו בכבוד הזולת והרגשותיהם שבשנה שנפטרה הג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל אמר
רבינו למשפחתו דעכשו הם צריכים להשיג תמונת הגרשז"א זצ"ל כדי לתלותה בסוכה דהא
הגאון רבי עזריאל שליט"א יבוא אליהם לחוג את יום א' דסוכות [כן נהג הגאון הגדול ר'
עזריאל אויערבאך שליט"א משך שנים רבות לחוג את יום א' דסוכות אצל רבינו ביחד עם
אשתו הרבנית הצדקנית בתו של רבינו מרת לאה ע"ה] ויהנה מאד מזה שיתלו תמונת אביו
בסוכה עכ"ד, על אף שבדרך כלל לא תלה רבינו בסוכתו כי אם גדולים מהדור הקודם ולא
גדולים בני גילו של הדור הזה.

[יג] כן שמעתי מהר"ר אריה אלישיב ומהר"ר משה ישראלזון שליט"א. כתב בסדר היום זו"ל
מדקדקים לנאותה בכל דבר נאות לה וזה עיקר כל המצוה שיהיה האדם שמח וטוב לה ליזכות
בעשייתה עד שמפני כך עושה בה תוספת טובה יותר ממה שנצטוו מפני חיוב המצוה ובה
יש לו שכר אחר נוסף על שכר עשייתה ועל זה אמר תחת אשר לא עבדת כלומר עבדת אבל לא
בשמחה עכ"ל וכתב במטה אפרים בסימן תרכ"ה סעיף כ"ח זו"ל אע"פ שעסק כל היום בתיקון
הסוכה לעטרה ולהנאותה ביתר שאת אע"פ קודם שילך לביהכ"נ יש לו לילך לתוך הסוכה
ויעיין בה אולי ימצא בה עוד מעוות לא יוכל לתקן כדי שיהיה הכל בתכלית השלימות כדעתו
וצבינו כפי כחו והונו ובה יתרצה אל מלכו ואדונו עיי"ש.

[יד] ומהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א שמעתי דהג"ר שריה דבליצקי שליט"א תמה על זה ואמר
אליו איך זה שנכד בעל הלשם יהיה לו כסדר הזה דהא עפ"י הארזי"ל הוא אברהם יצחק יעקב
משה אהרן יוסף דוד, וכשהגיד הרה"ג ר' יוסף את זה לרבינו שהג"ר שריה תמה על סדרו בזה
השיב רבינו שמנהגו הוא כמנהג אשכנז עכ"ד.

כשמות האושפיזין של אותו יום
לקדושת היום^ט.

אמירת האושפיזין
רבינו היה אומר סדר האושפיזין^{טו}
בסעודת הלילה וגם בסעודת היום^{טז}.

אמירת היה"ר קודם שנכנסין לסוכה
בליל ראשון של סוכות בלבד^{יז} היה
רבינו נוהג לומר את התפלה

אדם ששמו כשם האושפיזין
רבינו היה נוהג לייחס אנשים ששם

הערות וביאורים

[טו] מקורו בזוה"ק (פ' אמור ק"ג ע"ב) כשאדם יושב בצל הסוכה באים ז' אושפיזין לדור עמו וצריך לשמוח בכל יום עם האושפיזא של אותו יום עיין שם, ועיין ביסושה"ע שער י"א פרק י"ג דמדייק מדברי הזוה"ק דבלא הזמנה אינם באים עי"ש. והגאון הגדול רבי עזריאל אויערבך שליט"א חתנו של רבינו העיד שענין האושפיזין היה עסק גדול וחשיבות גדולה אצל רבינו ע"כ.

[טז] כן שמעתי מהר"ר משה לוי ומהר"ר משה ישראלון שליט"א, וכ"כ של"ה מס' סוכה.

[יז] כן שמעתי מהר"ג ר' יוסף שוב שליט"א שכן היה נוהג רבינו והנהגה זו היתה ניכרת בשתי פנים, א' מה שידוע דבלי"ד של סוכות האושפיזא של יוסף אשר שם רבינו כשמו התאספו כולם אצל רבינו והיו אומרים תהלים פסוק בפסוק מקאפיט"ל ק"כ עד קל"ד [מזמורי שיר המעלות] ואח"כ היה רבינו מחלק עוגת לעקי"ך ולחיים לכל המשתתפים. ב' לפעמים היה אומר להגבאי שיתן עליה לאדם נכבד ששמו כשם האושפיזין של אותו יום [למשל ביום ה' דסוכות למי ששמו משה] מחמת שלהאיש ההוא יש שייכות מיוחדת לאותו יום אחר ששמו כשם האושפיזין של אותו היום. ועי' בספר תורת אמת להגרי"ל איגר מלובלין (סוכות שנת תרכ"ח יום א' דסוכות) שכתב וז"ל המנהג בין צדיקי הדור שהאנשים ששם כשמות האושפיזין מחשבין לשמם לקדושת היום בסוכות והענין בזה יש לומר עפ"י דאיתא בכתבי האריז"ל אשר כל שם שקורין לאדם יש לו שייכות לזה האיש בפנימיות שרשו והגם שאנו רואין ששם כשם הגדולים ואין בהם אף שמץ מנהגם עכ"ז בהפנימיות שלו אם ירצה לעורר אותו ימצא בשרשו אותו הכח מקדושת השם שיש לו ובחג הסוכות נעשה מבורר בחינת השרש והפנימיות של נפשות ישראל כדאיתא בזוה"ק מאן דאיהו מגזעא ושרשא דישראל יתיב תחות צלא דמהימנותא והוא בחינת יעקב שהיה נקי בשרש לידתו בלי פסולת כי כל הפסולת שהיה נצרך לצאת כבר יצא וז"ש חז"ל וכו' שלע"ל כשיופיע השם יתברך מלכותו ב"ב ואז יודע להאומות עובדי כו"ם שישראל הם עיקר המכוון וכל מיני הטובות והתפארות והתענוגים שהיה להאומות ההם היה הכל אפס ותוהו אז יטענו טענות גדולות כלום כפית וכו' ויותן לנו עתה התורה והטענה הזאת לא יהיה מפשוטי אנשים שבהם רק מכח הסטרא שלהם שיבוא בטענות גדולות ועיקר הברור יהיה ע"י מצות סוכה שלא יוכלו לקיים ויבעטו והוא מפני שאין להם אחיזה בגזעא ושרשא דישראל כי עיקר ענין סוכה הוא פנימיות החסדים והאור מקיף שהוא בחינת המקור והשרש והוא שייך רק למאן דאיהו מגזעא ושרשא דישראל עכ"ל.

[יח] כן שמעתי מהר"ר משה ישראלון שליט"א, וי"ל דבאותה תפילה מזכירים שהציאה מהבית להסוכה לגלות יחשב וא"כ מסתבר דרק בפעם הראשון שיצא מביתו להסוכה שאז

הנדפסת בסידורים לאומרו בשעה שנכנסין לסוכה, ולא בשאר ימים.

הערות וביאורים

הסוכה הוא כמקום זר אצלו שאינו רגיל בו כלל יאמר דבר זה דאז נחשב כגולה משא"כ אח"כ כבר רגיל הוא בסוכתו ולא שייך לומר שנחשב כגולה. ואידי דאיירין בענייני כניסה לסוכה נימא בה מילתא והוא דנחלקו תנאים בביאור הקרא דבסוכות תשבו שבעת ימים וכו' למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים. דדעת רבי אליעזר דבסוכות הושבתי היינו ענני הכבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש ודעת רבי עקיבא דסוכות ממש עשו להם. ועיוין בכך החיים בס' תרכ"ה שכתב דנוכל לפרש דלכולי עלמא הא והא איתא כי היה להם סוכות וגם עננים סוכה לכל אחד ואחד ועננים לכללות הכל ולא פליגי אלא במשמעותא דקרא. ורש"י בחומש פירש כר"א ובטעם הדבר כתב הרא"ם משום דלשון הושבתי משמע שהיה פועל ד' נסיי באותן סוכות דאל"כ ישב"ו מיבעי ליה, ובדעת ר"ע ביאר הרשב"ם דכונת הקרא הוא שלא לומר כוחי ועוצם ידי וכו', וברוקח פ' דעת ר"ע בענין אחר שכשצרו על ארץ סיחון ועוג ועל כרכים שבארץ כנען אז ישבו בסוכות וזה למען ידעו וכו' שלא יחשבו מאבותינו אנחנו יושבים בארץ אלא ידעו שיצאו ממצרים וצרו על הערים והביאו הא"ר בס' תרכ"ה. ולדינא פסקו הטור והשו"ע בס' תרכ"ה כר"א דבסוכות הושבתי היינו ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש, ובטעם הדבר שפסקו כר"א נגד ר"ע אף דהלכה כר"ע מחבירו ובפרט דר"א שמותי הוא (וכן הקשה בביכורי יעקב) ובגמרא משמע דכל האמוראים [חוץ מר"ל] ס"ל כר"ע, כתב בביאור הגר"א משום דבירושלמי ובמדרש רבה ובתרגום אונקלוס משמע כן עיי"ש. ובתורת כהנים שם ובמכילתא בפ' בא על הפסוק ויסעו מרעמסס הגירסא להיפך דר"א ס"ל סוכות ממש ור"ע ס"ל ענני כבוד ולפ"ז לק"מ קושיית הביכור'ע על הטור והשו"ע שפסקו דבסוכות הושבתי הם ענני כבוד, דהא הלכה כר"ע מחבירו וכו' וכנ"ל, אבל עיין בהגהות מהר"ץ חיות שהוכיח דגירסת הש"ס הוא הנכון מהא דאיתא במגילה דף ג' דאונקלוס תרגם מפ' ר' אליעזר, והלא אונקלוס כתב כאן ארי במטלות ענני היינו ענני הכבוד ולפי התו"כ והמכילתא נמצא דלא אתא אונקלוס בשיטת רבי אליעזר רבו. והנה יעויין בפמ"ג דנחלקו הט"ז והב"ח בביאור הפלוגתא דר"א ור"ע. דלשיטת הב"ח דעת ר"א (שכוונת הפסוק לענני הכבוד) היא דעיקר הכוונה היא זכר ליציאת מצרים ומשום שעיקר הסוכה היא כדי שזכור את הניסים שעשה עמנו תיכף בעת שיצאנו ממצרים שסיכך עלינו בענני כבוד להגן עלינו מפני החמה והשרב, וכדי שזכור נסים אלו צוה עלינו מצות סוכה. ודעת ר"ע (דסוכות ממש עשו להם) היא שכוונת הפסוק שזכור את הסוכות ממש שעשו במדבר ולשיטתו אין המצוה זכר ליציאת מצרים והובא שיטת הב"ח במג"א ובשו"ע הרב. אמנם הט"ז פליג עליו בביאור המחלוקת וס"ל שדעת ר"א (דסוכות הם ענני הכבוד) היא דכוונת המצוה לזכור הנס דענני הכבוד שהיו להם ולא עצם יציאת מצרים ודעת ר"ע (שכוונת הפסוק לסוכות ממש) היא דצריך לכוון במצות סוכה זכר ליציאת מצרים, דמה שאמר ר"ע סוכות ממש ודאי שאין כוונתו לזכור את הסוכות שהרי מה יש לזכור בזה. נמצא שדעת ר"ע אליבא דהט"ז הוא כמו ר"א אליבא דהב"ח שהעיקר היא לזכור יצי"מ. ונראה דפליגי בזה הראשונים דממש"כ לעיל בשם הרוקח שפ' בדעת ר"ע שכשצרו על ארץ סיחון ועוג ועל כרכים שבארץ כנען אז ישבו בסוכות וזה למען ידעו וכו' שלא יחשבו מאבותינו אנחנו יושבים בארץ אלא ידעו שיצאו ממצרים וצרו על הערים משמע כהט"ז דאילו להב"ח אין למצות סוכה שום שייכות לזכירת יציאת מצרים לדעת ר"ע. וממש"כ שם בשם הרשב"ם שפ' בדעת רבי

נשים בברכת לישוב בסוכה

כשהיה רבינו מוציא ב"ב בקידוש בסוכה וכשלא אכלו יחד נהגו הנשים היה מוציאם גם בברכת לישוב לברך בעצמן ברכת לישוב בסוכה^ט

הערות וביאורים

עקיבא שכונת הפסוק שלא לומר כוחי ועוצם ידי משמע קצת כהב"ח דאילו להט"ז על ידי שזכור הסוכות לא נזכר לזיכור מלומר כוחי ועוצם ידי דהא כונת המצוה לר"ע היא לזכור יצי"מ ולא הסוכות ממש ודו"ק. וכתב במשנ"ב בשם האחרונים שיכין בישיבתה שצונו הקב"ה לישוב בסוכה זכר ליציאת מצרים וגם זכר לענני כבוד שהקיפן אז עלינו להגן עלינו מן השרב והשמש עכ"ל והוא מהפמ"ג, וטעמו כדי לצאת דעת הב"ח דהוא זכר ליציאת מצרים וגם דעת הט"ז דהוא זכר לענני הכבוד, אבל אין שום טעם לכיין על סוכות ממש זולת לר"ע [אליבא דהב"ח] וכאמור לדינא לא קי"ל כר"ע. והנה אף דכבר אמרו אין להאריך בפרש"י מ"מ כתבנו את זאת מפני השיבוש הגדול שנתפשט אצל רבת ההמון שעלה בדעתם שמחמת פלוגת ר"א ור"ע צריך לצאת ידי שניהם ולכיין ב' הכוונות דהיינו זכר לסוכות ממש וגם זכר לענני כבוד. והנה לא זו בלבד שאין מקום בהלכה לכוונה זו הראשונה וכן"ל דהא קי"ל כר"א, עוד מחסרים הם הכונה דזכירת יציאת מצרים ולדעת הב"ח [וכאמור כן ס"ל להמג"א] לא קיימו המצוה כתיקונה.

[יט] כן מעיד הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבך שליט"א וכן שמעתי מהג"ר משה אלישיב שליט"א בנו של רבינו, ועוד שמעתי ממנו דבירכו הנשים ברכת לישוב אחר ברכת המוציא וכמו האנשים ולא הקדימו לברך קודם ברכת המוציא עכ"ל. כתב המחבר בס' תר"מ סעיף א' נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הסוכה והנה יעויין בס' י"ז סעיף ב' דקי"ל דרשאות נשים לברך על מצות עשה שהז"ג אף שפטורות ומטעם דאף מי שאינו מצווה ועושה יש לו שכר ושייד לומר וצונו כיון שהאנשים נצטוו גם הם יש להם שכר אלא דמ"מ דעת האגור שם שיש חילוק בין לולב לציצית דעל לולב מברכות מאחר דהוא חובת גברא משא"כ ציצית אינו חובת גברא שאפילו איש אין עליו חיוב דאורייתא לקנות טלית בת ד' כנפות אלא אם מתעטף חיוב לעשות בו ציצית משא"כ לולב דגבי איש הוא חובת גברא שהוא חובת הגוף וכדביאר כל זה במשנ"ב שם. והנה בישועות יעקב בס' תר"מ כתב דפה (לבוב) המנהג השנשים מברכות על נטילת לולב ועל ישיבת סוכה אין מברכין ולא כתב על זה שום טעם וכן בחתן סופר על שר"ע או"ח בשער הגדילים והכלאים אות כ"ג מביא דברי הישועות יעקב וכתב דכן אמרה לו אמו הצדקת שמעולם לא ראתה בבית אביה בעל החת"ס ז"ל שבירכו הנשים ברכת לישוב בסוכה וכ"כ בשו"ת מי יהודה או"ח סי' ה' משמיה דהחת"ס ושניהם החתן סופר והגאון בעל מי יהודה כתבו טעם לזה עפ"י מש"כ באגור הנ"ל דלא יברכו נשים על טלית מפני שאינו חובת גברא ופי' הט"ז שם כיון דליכא חיוב ללבוש אלא כשיש לו בגד של ד' כנפות חיוב בציצית ע"כ לא יכנסו נשים למצוה זו וכן ממש בסוכה ליכא חיוב אלא כשרוצה לאכול צריך לאכול בסוכה מש"ה לא הנהיגו נשים לברך לישוב בסוכה עיי"ש אמנם הרבה אחרונים (דעת תורה ילקוט הגרשוני קצה המטה ס"ק צ"ו) הקשו על סברא זו דלא דמי מצות ציצית למצות סוכה דהתם יש להם עצה שלא להביא עצמם לידי חיוב שלא ללבוש בגד של ד' כנפות אבל הכא א"א לומר להם אל תאכלו ואל תבואו לידי חיוב וממילא יוכלו לאכול הלחם בסוכה ועוד באמת הישיבה בסוכה הוא חיוב גמור כל ז' אף בלא האכילה כדמשמע מסתימת הגמרא וכל הפוסקים וא"כ ודאי

אחר המוציא וכמו שנוהגין האנשים². ברכת לישיב בסוכה בקידוש - אחר
ברכת בורא פרי הגפן, ולא אחר
ברכת המוציא ואפי' בקידוש של
בשבת ויום טוב היה נוהג רבינו לברך בוקר³.

ברכת לישיב בסוכה בקידוש

הערות וביאורים

יכולין נשים לחייב א"ע לאכול בסוכה ולברך לישיב בסוכה. אולם בחתן סופר שם כתב עוד ב' טעמים על מה שאין ראוי לנשים לברך ברכת לישיב בסוכה חדא כיון דאצל מצות סוכה כתיב בפירוש קרא מיותר האזרח להוציא הנשים לא שייך לומר וצונו כמו באינך מצוות דאין מפורש אצלם התירא אלא מכללא דמ"ע שה"ג פטורות ועוד דלעולם משורת הדין עדיף יותר שלא לברך על מ"ע שה"ג לחוש לדעת האומרים שאין לברך ומה דבתקיעת שופר ולולב אמרו לברך דבהנהו לולא דעושה לשם מצוה איכא עבירה בדבר דתקיעת שופר שבות ורק במקום מצוה מותר וכן נטילת לולב איכא טלטול מוקצה וא"כ ראוי לברך להכירא דע"ז מותרים בתקיעה ובנטילת לולב משא"כ סוכה דלית ביה איסורא כלל אין שום צורך לברך עיי"ש ובש"ת דברי ישראל סי' קצ"ז כתב בזה חילוק אחר והוא דאין על הנשים לברך אלא במצוה שקבלו עליהן ואין מבטלין אותן לעולם כמו שופר ולולב אבל באותן מצוות שלא קבלו עליהן ואין מקיימין אותן אלא כשיש להן פנאי בלבד כגון ישיבת סוכה שהרבה פעמים אוכלין הנשים חוץ לסוכה אז גם כשיושבות בסוכה אין להם לברך עיי"ש. אמנם בא"ר ובביכורי יעקב כתבו דהנשים מברכות על הסוכה וכן הוא להדיא בתוס' בחולין דף ק"י ע"ב ד"ה טלית דנשים מברכות אסוכה וכ"כ המשנ"ב (ס"ק א') דנוהגין הנשים לברך.

[כ] כן שמעתי מבנו של רבינו הגר"ר משה אלישיב שליט"א. ובהלכות חג כתב דהנשים שמברכות מוטב שיברכו ברכת לישיב בסוכה קודם ברכת המוציא דהא הרא"ש כתב בשם המהר"ם שיש להקדים ברכת לישיב לברכת המוציא מדקאמר בברייתא נכנס לישיב משמע שתיכף לכניסה מברך אותה והרא"ש כתב דהעולם לא נהגו כן היות ורגילים שאין מברכין אלא בשעת אכילה לפיכך ראוי שיברך תחלה המוציא קודם שמתחיל הסעודה [שיהא הוכחה לכך שמברכין לישיב בעבור הסעודה - ב"י וב"ח סי' תרמ"ג] ואח"כ יברך על הסוכה וביאר הב"י שם דאע"פ שמברך לישיב קודם שטעם אינו הפסק דהוי צורך אכילה אך הב"י מסיק שדברי מהר"ם עיקר וכ"כ הב"ח דהעיקר כמהר"ם וכ"כ השו"ע דהעיקר כמהר"ם אלא שכתב דהעולם נוהגין לברך על הסוכה אחר המוציא קודם שיטעום וכהרא"ש עיי"ש ומאחר דהעיקר כמהר"ם דמברכין לישיב קודם ברכת המוציא א"כ מוטב לנשים לעשות כמהר"ם להנצל מחשש הפסק בין ברכת המוציא להאכילה דמאי דאפשר לתקוני מתקנין עיי"ש אמנם כמדומה שאין המנהג כן אלא כסתימת הפוסקים וכמו שהעיד הגרמ"מ שליט"א בעצמו שסתימת הפוסקים כן הוא דגם הנשים מברכות לאחר ברכת המוציא.

[כא] כן העיד הגאון הגדול רבי עזריאל איערברך שליט"א. במהרי"ו סי' קצ"א כתב דבשבת וי"ט שיש בהם קידוש מברך לאחר קידוש קודם שישתה הכוס משא"כ בחול מברך אחר המוציא וכ"כ האבודרהם בשם הרבה פוסקים וכ"כ הרמ"א בס' תרמ"ג סעיף ג'. ובטו"ז שם ס"ק ב' כתב דבקידושא רבא שחרית שאין שם ברכת קידוש היום רק ברכת בופה"ג צריך לברך על הסוכה בשעת ברכת המוציא דבשבת חיוב לאכול פת והוא חובת היום ויש לסומכה

בענין הכזית דליל א' דסוכות

בליל יום טוב ראשון של חג סוכות רגילות ולא הקפיד לאכול חלה נהג רבינו לאכול חלות מתוקות הנעשית מקמח ומים בלבד.²³

הערות וביאורים

לאכילה ולא לשתייה משא"כ כשיש קידוש שהוא ברכת חובת היום מברך על הסוכה בשעת קידוש וכ"כ בדבר שמואל ס' רט"ו שבקידוש היום שאינו סודר ברכות אחרות אין להפסיק בברכת סוכה בין היין לשתייה הואיל והשתייה אינה מחוייבת מדינא בסוכה ולא נתקן בשעת הקידושא רבא ברכות אחרות רק בקידוש הלילה שאומר ברכת קידוש היום תקנו חז"ל לתקן כל הברכות כמפורש בגמרא. וכ"כ לדינא השו"ע הרב שם וכן משמע בדרך החיים ובחיי"א סוף כלל קמ"ז שרק בליל שבת ויו"ט שיש שם קידוש מברך על הסוכה בשעת קידוש אבל בשבת בבוקר מברכין אחר המוציא. אך בלבוש סוס"י תר"ס כתב להדיא דאף בקידוש היום הוא כן הואיל וצריך לברך בפה"ג קודם שאוכל הוי שתייתו עיקר קביעת הסעודה. ועי' בערוה"ש שמתמה על הדבר שמואל וכתב שאבותינו ורבותינו נהגו לברך אף ביום אחר קידוש ואין לשנות עיי"ש והמשנה ברורה בס' תרמ"ג ס"ק ט' הביא פלוגתא זו וסיים דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

[כב] כן העיד הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבך שליט"א והיינו דהיה מעורב בעיסה גם שמן וצוקע"ר ולא היה עיסה של קמח ומים בלבד. והנה יש כאן ב' דיונים נפרדים שהיה מקום לחייב שהעיסה יהיה נעשה מקמח ומים בלבד בלי שום תערובות של שאר מוצרים א' הוא דברי החזו"א ב' הוא דברי הפמ"ג ולא חשש רבינו לשום אחד מהם ונבארם אחת לאחת בעהש"ת. הנידון הא' הוא דברי החזו"א - כתב מרן הגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פרק ו' מתרומות ה"ב ס"ק כ') דדעת החזו"א שאי"צ לתת היום מעשר ראשון ללויים מאחר דהם אינם לויים מיוחדים אלא בחזקת לויים ומאחר דקיי"ל באה"ע סי' ג' סעיף א' דבזמננו המנהג דהכהנים והלויים עולין לכהונה עפ"י עצמן חיישינן שאם יתנו יתרבו העולין עפ"י עצמן בשקר, ובביאור ההלכה שלו (ד"ה כהני חזקה) כתב וז"ל עיין בדרך אמונה שהבאנו דעת מרן שאי"צ לתת היום מעש"ר ללויים אמנם בדבר שצריך לכם כגון מצה ומרור ואתרוג חשש מרן שהמעש"ר לא מקרי לכם כיון שהוא ממון השבט ואם יתברר מי הוא לוי יצטרכו לתת לו ולכן צוה לקרות שם מעש"ר באתרוג אחר שאין מברכין עליו וכן המצה יקראו שם מעש"ר לא בהמצות שאוכלין בליל הסדר שצריך שלכם (ולענ"ד גם בכזית ראשון של סוכה צריך שלכם וכן מצאתי במנ"ח מצוה שכ"ה אות י"א דהא ילפא ממצה וא"כ צריך ליהרר גם בזה שלא יהא המעש"ר בכזית הזה) וכו' ואפ"ל בפירות שהן ספק חיוב תרומ' יש מקום להחמיר בזה לענין שלכם ועי' במג"א ס' תרל"ז ס"ק ג' בשם היראים דאף למ"ד גזל גוי מותר מ"מ לא מקרי שלכם עכ"ל. ולפ"ז לכזית מצה של ליל א' דסוכות א"א לקנות לחם מן השוק דהא מאחר דכבר הפרישו תרומ' א"כ יש חשש דהמעש"ר הוא בתוך הכזית הזה שאוכל [דהא לא מוציאים המעש"ר לתתה ללוי מאחר דהמוציא מחבירו עליו הראיה אלא קוראים לה שם במקומו בלבד] וגם א"א לערב בהעיסה שמן הלקוח מן השוק [כי גם מהשמן הפרישו תרומ' ויש חשש דהמעש"ר של השמן יהיה בכזית זה שאוכל] והעצה היחידה היא לעשות עיסה מקמח של טבל ודאי [ולהפריש ממקום אחר על הקמח שבאותו לחם] עם מים לבד, וכן היתה רבנינו קניבסקי ע"ה נוהגת לאפות עבור הגר"ח שליט"א חלה מיוחדת מקמח [שהיה טבל ודאי

ליטול הד' מינים מיד בהנף החמה

ביו"ט ראשון של סוכות היה קם כהרגלו וכשהגיע זמן הנף החמה רבינו באמצע הלילה לעסוק בתורה הביאו לו את הד' מינים ונטלם.³²

הערות וביאורים

והפרישו ממנו תרו"מ בביתו של משפחת קניבסקין ומים לבד כדי לצאת בה אכילת כזית חובה דליל א' דסוכות כל זה שמעתי מנכדו של מרן הגר"ח שליט"א הר"ר מנחם קניבסקי נ"י. וחידוש זה של החזו"א דאף דאין מחוייב לתת המעש"ר ללוי מ"מ לא מקרי לכם לא ס"ל לרבינו דהא מאחר דא"ל להלוי להוציא המעש"ר מידו א"כ שפיר מקרי לכם כן שמעתי מהג"ר בן ציון קוק שליט"א ולא דמי לגזל עכו"ם דאף דמותר לא מיקרי לכם דהא התם אף דאינו מחוייב להחזירו לגוי מ"מ הגוי יכול להוציאו מיד הישראל ומשו"ה לא מקרי לכם מאחר דיש רשות להעכו"ם ליטלו משא"כ במעש"ר דבזמננו דאין הלוי יכול להוציאו מיד הישראל דהמוציא מחבירו עליו הראיה שפיר מקרי לכם. הנידון הב' הוא חידושו של הפרי מגדים - כתב הפמ"ג בס' תרל"ט א"א ס"ק ט"ו וז"ל ויראה לחם הנילוש במי פירות וכדומה אין יוצאין יד"ח בליל א' וב' דומיא דמצה עכ"ל וחזר על דבריו במש"ז סוס"י תרמ"ג דאין יוצאין בפת עשירה עיי"ש וכ"כ בבבכ"ע בס' תרל"ט ס"ק י"ט ובדי אליהו ס' כ"ג, ובמועדים וזמנים ח"א ס' פ"ו כתב דאף דמנהג ישראל לצאת בחלות מתובלות ומתוקות מ"מ נכון לכל אחד להדר בזה במ"ע דאורייתא פעם א' בשנה וגם הגרמ"מ קארפ שליט"א בספרו הלכות חג בחג כתב דנכון להדר בזה, ועיי"ש דיסוד הדברים עפ"י הירושלמי בפ"ב ה"ד שיוצאין דוקא בכזית דגן ולא במיני תרגימא וה"ה דהעיסה עצמה צריכה להיות דומיא דמצה לחם עוני. אמנם בעיקר הד"ט תמה על הפמ"ג דשאני מצה דבעינן לחם עוני משא"כ בסוכות כשקובע עליו חיוב. ובספר הלכות חג בחג אף דאחר שביאר קושיית הד"ט תפס עליו מ"מ כתב דלא שמענו שנהגו לזוהר מלאכות חלות מתוקות לליל סוכות ומשמע שתופסים לדינא כסברת העיקרי הד"ט ועיי"ש עוד דיש לצרף לזה דעת הב"ח ומהר"ל דפת שנילוש במים עם מעט פירות לא חשיבא כמצה עשירה.

[כג] כן שמעתי מהר"ר משה לוי נ"י. עי' בבבכ"ע (תרמ"ד ס"ק א') דמה שנהגין ליטול הלולב בשחרית קודם הליכה לבית הכנסת בסוכה מנהג כשר הוא וכו' מטעם זריזין מקדימין למצוות עיי"ש. והא דמותר להקדים לולב לקרי"ש אף דקרי"ש הוא תדיר וקיי"ל תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם נאמרו בזה כמה טעמים. הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כתב (הו"ד בשו"ת אז נדברו ח"ד סי' מ"ח) וז"ל אולי כיון שיש מעלה לאחזו הלולב כל היום שזה הוזכר בגמרא וכו' גם וכו' כשנכנס מבית לבית הכנסת וגם בשעת התפלה שודאי הוא לאחזו כל הד' מינים כאופן קיום המצוה וממילא מוכרח לברך קודם עשייתן בשביל זה לא קשה תדיר קודם, שדין הקדימה הוא פשוט שאינו למנוע מעשיית מצוה שהוא בכל היום אף שהוא רק מעלה בעלמא, אלא להקדים למצוה שג"כ נעשית רק פעם אחת וכו' עכ"ל ועיי"ש עוד דזה הוא רק ישוב להמדיקדין במצות אבל לא להמון עם. ובמקראי קודש (ח"ב סי' כ') כתב טעם אחר בזה והוא דלא אמרו תדיר ואינו תדיר קודם אא"כ יש שהות לעשות שניהם ובכה"ג מצוה להקדים התדיר אבל כשיש סיבה שהוא צריך להמתין על המצוה התדירה ואינו יכול לעשות עכשיו ואת המצוה השניה שאינה תדירה אין צורך להמתין כה"ג יש לו לעשות המצוה השניה אע"פ שאינה תדירה ובנד"ד שבביתו אינו יכול לקיים מצות ק"ש ותפלה שהרי צריך להתפלל בציבור לכן מברך קודם על הלולב שאי"צ ציבור עיי"ש ועי' בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' קצ"ט.

ושמחתם לפני ד' אלקיכם

כל ימי חוה"מ^{טז} נהג רבינו לילך לרחבת הכותל המערבי וליטול שם הד' מינים^{טז} מיד בהנף החמה ואח"כ התפלל שחרית בבית מדרשו, וביום הושענא רבה התפלל רבינו שחרית כוותיקין^{יז} ורק אחרי התפילה הלך לרחבת הכותל לנענע שם הד' מינים^{יז}.

ליטול בידו קודם הלולב**ואח"כ האתרוג**

רבינו היה נוטל בידו קודם הלולב ואח"כ האתרוג וכשהניחם מידו הניח קודם האתרוג ואח"כ הלולב^{יח}.

אמירת היה"ר קודם נטילת ד' מינים

קודם שבירך רבינו על הלולב אמר את היה"ר הנדפס בסידורים^{יט}.

הערות וביאורים

[כד] ובשנים הקודמות שהיה לו כח לילך ברגל היה הולך אף ביו"ט.

[כה] בביכורי יעקב (ס' תרנ"ח ס"ק א') העלה דלדעת הרמב"ם איכא חיוב מה"ת ליטול לולב בירושלים סביבות מקום המקדש כל שבעה אף בזה"ז כיון שלדעתו מה שאמרה תורה ושמחתם לפני ד' שבעת ימים היינו אף בירושלים וכמו כן שיטת הרמב"ם דקדושת ירושלים לא בטלה בזה"ז וכו' עיי"ש.

[כז] על' בשע"ת ריש ס' תרס"ד דהושענא רבה הוא אחד מהחמש השכמות.

[כז] מהכא חזינן דס"ל לרבינו דגם אם כבר יצא י"ח ד' מינים מ"מ יש מעלה ליטולם שוב סביבות מקום המקדש לקיים בזה מצות ושמחתם וגו'. ואף שהוא מילתא דפשיטא הוצרכתי לכתבו מאחר שראיתי באיזה קו' בשם רבינו דאם כבר יצא י"ח, שוב אין מעלה לילך לכותל. והנה מלבד שאינו מסתבר כלל וכלל דהא אכתי לא קיים מצות ושמחתם וכי משום דקיים תקנת ריב"ז ליטול במדינה כל שבעה זכר למקדש יפטר ממצוה דאורייתא, עוד הוא נסתר מהנהגת רבינו בעצמו ביום הושענא רבה שהלך לכותל אחר שהתפלל וכבר קיים מצות ד' מינים.

[כח] כן העיד הגאון הגדול ר' עזריאל אויערבך שליט"א וכן שמעתי מנכדו של רבינו הר"ר אריה אלישיב שליט"א. כתב המג"א בסי' תרנ"א ס"ק ח' דיטול תחלה האתרוג וכשמסלק יסלק הלולב תחלה דומיא דתפילין (מט"מ) ולכן לא יתנו לחבירו בידו אלא יניחו ויתן לחבירו האתרוג (של"ה) ע"כ, וכן מעתיק דין זה בא"ר. אמנם על' בדגמ"ר דפליג ע"ז וס"ל דצריך ליטול הלולב תחלה עיי"ש עוד, וכן החיי"א תמה על המג"א בזה וכן מצדד בשו"ת זרע אמת ס' צ"ה דליטול הלולב תחלה עדיף והובאו דבריו בשע"ת ס"ק ח' ועל ארחות רבינו ח"ב עמ' רצ"ד דהסתייפלער צ"ל נטל הלולב קודם והניח האתרוג קודם ועל' בכף החיים ס"ק נ"ו דכן הוא מנהג העולם ליטול הלולב קודם.

[כט] כן שמעתי מהר"ר משה לוין שליט"א.

להפוך האתרוג

רבינו הפך האתרוג קודם הברכה^ל וביום הראשון החזירו קודם ברכת שהחיינו^{לא}.

סדר הנענועים

רבינו היה מנענע כסדר הזה: מזרח, דרום, מערב, צפון, למעלה, למטה^{לב}.

אופן הנענועים

סדר הנענועים שעשה רבינו היה כך: היה מוליך הלולב הולכה שלמה

הסדר הנ"ל היה רק בשעת ברכה

מה שעשה רבינו לצאת ידי כל

הערות וביאורים

[ל] כן שמעתי מנכדו של רבינו הר"ר אריה אלישיב ומהר"ר משה לוין שליט"א. עי' בשו"ע סי' תרנ"א סעיף ה' שנתן עצה זו להפוך האתרוג כדי שיהא הברכה עובר לעשייתו ומקורו בתוס' בדף ל"ט ע"ב. והגר"א בביאורו השיג על זה דהא קי"ל דלולב אי"צ אגד וא"כ מאי מהני שהפך האתרוג אם לא מהפכין הלולב הלא מברכין על נטילת לולב וא"כ גם אם מהפכין האתרוג הרי הוא יצא מצות נטילת בלולב קודם שברך עיי"ש. ובספר פרי חיים הביא בשם רבינו ליישב תמיהת הגר"א דכיון דמהפך האתרוג הרי חשיבא כמו שכיון להדיא לא לצאת בזה.

[לא] כן שמעתי מהר"ר משה ישראלזון שליט"א וכן העיד הגאון הגדול ר' עזריאל אוערברג שליט"א. כתב המחבר בס' תרנ"א סעיף ה' דיברך על נטילת לולב ושהחיינו קודם שיטול האתרוג כדי שיברך עובר לעשייתו או יהפוך האתרוג עד שיברך ע"כ, ומבואר דגם ברכת שהחיינו צריכה להיות עובר לעשייתו וכ"ה דעת המג"א בס' תרמ"ד. אמנם הר"ץ גיאות (הו"ד בארחות חיים הל' לולב אות כ"ד) חולק וכתב דמברך שהחיינו אחר הנענוע ולא הוי הנענוע הפסק בין ברכת הנטילה לשהחיינו וכו' עיי"ש וכ"כ המאירי (דף מ"א ע"ב) וז"ל וזמן מיהא ר"ל שהחיינו אינו מברכו אלא אחר הנענוע עכ"ל ומשמע דהכי עדיף טפי שיברך שהחיינו אחר הנענוע ולא יברך קודם הנענוע וגם המג"א בס' תרמ"ד מביא ממנהגים דמנענע ואח"כ מברך שהחיינו וכתב דכן נוהגין בפוזנא.

[לב] ז"ל המחבר בסימן תרנ"א סעיף י' יקיף דרך ימין בנענעו מזרח דרום מערב צפון ועי' במג"א ובבאה"ט בשם כתבי האריז"ל סדר אחר.

[לג] כן שמעתי מהגר"ר בן ציון קוק ושרבינו עצמו ביאר הנהגתו דהוא כשיטת הט"ז הביאו בבאה"ט ובשה"צ אות נ"ח דבזה יוצאין בין לדעת המחבר בין לדעת הרמ"א וכ"כ בבכ"ע דהרוצה לצאת כל השיטות יעשה באופן הזה.

להוציא הישנה וחוזר ומתיר קשר חדש על הערבה החדשה.^ל

ד' מינים אינן בכלל הוצאות יו"ט

שאלתי את רבינו השאלה הבאה:

ש: האם ההוצאות שמוציאים כדי לקנות ארבעה מינים בכלל הוצאות יום טוב?^ל

ת: אין לו שום שייכות.^ל

השיטות היה רק בשעת ברכה אבל הנועניעים שבהלל עשה רק ג' הולכות גדולות וג' הבאות קטנות וכמנהג העולם ולא עשה שום תנועות קטנות כלל.^ל

להחליף הערבות בכל יום

רבינו היה נוהג להחליף הערבות שבולב בכל יום^ל והיה מתיר הקשר

הערות וביאורים

[לד] כך שמעתי מהג"ר בן ציון קוק שליט"א. כתב הא"ר דכל זה לבעל נפש בפני עצמו אבל בביהכ"ס אין לשנות מן המנהג. וכ"כ בשעה"צ אחר שהעתיק דברי הט"ז וז"ל אבל אנכי העתקתי דברי הדה"ח וכמו שכתב המג"א שכן נהגו במדינותינו כדעת הגה הנ"ל עכ"ל.

[לה] כן שמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א. כתב הרמ"א בס' תרנ"ד וז"ל נוהגין ליקח כל יום חול המועד ערבה חדשה ולקשרה בלולב והוא הידור מצוה עכ"ל והרדב"ז (ספר מצודת דוד בטעמי המצוות סי' קי"ח) כתב דאין נוהג להחליף הערבה כל שבעה דכמושה עדיף טפי עפ"י הקבלה. ועי' בבאה"ט בס' תרנ"ד מש"כ בשם האליהו זוטא ומשמע מדבריו דיש הידור בערבות חדשות כל יום לולא שההמון אינן נוהגין בזה ותוחבין אותה באגודה וקורעין אותה עד שנושרין רוב העלין עיי"ש.

[לו] כן שמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א. כתב הביכורי יעקב בס' תרנ"ד על הא דפסק בשו"ע דמצוה להחליף הערבות כל יום חוה"מ ולקשרה בלולב משום הידור מצוה וז"ל ולא כאותן שתוחבין אותה באגד וכו' וגם בלא"ה י"ל דלא מקרי אגד כהלכתו שאי"ז קשר ממש כיון שמכניס ומוציא לכן יתיר הקשר לגמרי ויחזור ויקשור וכו' והובא במשנ"ב.

[לז] איתא בביצה ט"ז ע"א כל מזונותיו של אדם קצובים לו וכו' (ויש לו לזוהר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו - רש"י) חוץ מהוצאות שבתות והוצאות יו"ט וכו' שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו.

[לח] עי' בתוס' שם ט"ו ע"ב ובשיטמ"ק שם דילפינן ליה מהך קרא דאכלו משמנים וגו' עיי"ש וא"כ קאי אהוצאות שהם צורך שמחת יו"ט דוקא דהיינו אכילה ושתייה [ואולי גם שאר מיני שמחה כגון בגדי צבעונים לנשים דאף דאין עניין אכילה מ"מ בכלל חדות ד' הם] ולא על הוצאות מצות אחרות. ויש לציין דדעת הריטב"א היא דלאו דוקא מצוות אלו אלא בכל המצוות נמי אם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו והובא בשיטמ"ק שם, ולדידיה פשוט דה"ה מצות ד' מינים, ושאלתי היתה, כמובן, רק לפי משמעות הטור והב"י בס' תי"ט דפליגי על הריטב"א בזה וס"ל דהני ג' מצוות דווקא נקט.

זמן חבטת ההושענות

בבית מדרשו של רבינו חבטו ההושענות ואחר כך אמרו את היה רצון הנדפס ואחר היה"ר אמרו קדיש^{מב}.

נוסח ברכת ההפטר

בשבת חוה"מ

בבית מדרשו של רבינו בשבת חוה"מ לא הזכירו חג הסוכות בברכת ההפטר^{מג}.

הושענות ארוכות

רבינו נהג ליקח הושענות ארוכות^ט.

נענוע ההושענות

רבינו היה מנענע קצת את ההושענות אבל לא היה מנענע כדרך שמנענעים הלולב^מ.

בענין חבטת ההושענות

רבינו חבט ההושענות ה' פעמים על הקרקע בלבד ולא חבט כלל על כלים^{מא}.

הערות וביאורים

[לט] עי' בא"ר תרס"ד ס"ק ט"ז שהביא מלשון רש"י בספר הפרדס דנוהגים להביא ענפים ארוכים ויפים שמינכרא מצוה בעין יפה ושכ"כ בספר אמרוכל ליקח ערבה ארוכה ויפה כמו בערבות של המזבח עיי"ש וכתב החי"א (קנ"ג ג') ומזה תראה כי טועים המנתקים העלים מן הבדים וחותרין אותו מלמטה שלא יהיה ארוך דערבה יותר מצוה בארוכה ובעלין הרבה שהוא מצוה מן המובחר ונוי מצוה עכ"ל.

[מ] עי' רמ"א (תרס"ד ד') דנוהגין לנענע הערבה. ושמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א שפעם שאל את רבינו אמאי הוא אינו מנענע והשיבו רבינו שאי"צ לנענע כמו הלולב ודי בנענוע קצת ועי' ערוה"ש.

[מא] כן שמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א ושכן נהג הג"ר שריה דבליצקי שליט"א. המשנ"ב (תרס"ד י"ט) כתב דטוב לחבט תחלה על הקרקע ה' חבטות ואח"כ על העלין להסיר העלין עיי"ש אמנם עי' בכף החיים תרס"ד ס"ק ל"ז דעפ"י הבן איש חי (פ' וזאת הברכה) והמקובלים אין מקום לחביטה על הכלים לא בתחלה ולא בסוף עיי"ש וכן משמע קצת מהקיצו"ע (קל"ח ג') דחובטים רק ע"ג הקרקע.

[מב] כן שמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א. עי' בליקוטי מהרי"ח בשם ספר קטן גאולת ישראל לחבוט קודם קדיש וכ"כ במנהגי פיורדא אות מ"א. והאריז"ל כתב לחבוט אחר קדיש וראיתי בספר אוצרות ישראל דיל"ל דהאריז"ל לשיטתו דאין ליקח הערבה עד אחר קדיש דוקא ולא בשעת אמירת סדר ההושענות אבל למנהגינו שנטלים קודם אפשר דחובטין קודם עיי"ש. והנה בזה שאומרים היה"ר קודם הקדיש מרויחים שהתפילות שבקדיש תתקבל צלותהון וכו' קא גם אתפילת יה"ר דחבטת ההושענות.

[מג] כן שמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א. עי' בסי' תרס"ג משנ"ב ס"ק ט' דבשבת חוה"מ סוכות חותמים מקדש השבת וישראל והזמנים וכן מזכירים של סוכות באמצע הברכה

אמירת ותערב לפניך בהושענא רבה

בבית מדרשו של רבינו אמרו פיוט ותערב לפניך עתירתינו במוסף דהושענא רבה^{מד}.
 בבית מדרשו של רבינו קודם שקראו קהלת בירכו על מקרא מגילה ושהחינו^{מה}.

הערות וביאורים

ובשעה"צ אות ו' הביא דעת הגר"א במעשה רב שלא לומר רק מקדש השבת בלבד ושלדידה בדאי אין מזכיר ג"כ של סוכות באמצע ע"כ. עוד שמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א דקודם שהתחיל המפטיר שלח רבינו שליח לומר לו שלא להזכיר חג סוכות בברכת ההפטרה.

[מד] נעתיק מש"כ בספר שלמי תודה שהאריך בענין אמירת פיוט זה וכתב דהוא תפילה שנהגו האשכנזים בחו"ל לאומרו ביום שהכהנים עולים בו לדוכן לישא כפיהם ונהגו שגם בארץ ישראל אומרים אותו דומיא דבני חו"ל ומה שנהגין בארץ ישראל לאומרו רק ברגלים ולא בכל יום שיש בו מוסף והכהנים נושאים כפיהם י"ל לפי שרגלים הם ימי דין דבחו נידונים על המים וכו' לכן מתפללים תפילה זו רק ברגלים שהם ימי דין ועוד טעם לזה לפי שתפלה זו נהגו לאמרו בחו"ל ומשם נשתרבו המנהג לאומרו אף בארץ ישראל ובחו"ל אין נושאים כפיהם אלא בשלש רגלים ובר"ה ויוהכ"פ בתפלת מוסף ולכן לא אמרו תפלה זו אלא במוספין של רגלים ובר"ה ויוהכ"פ, ומזה נשתרבו המנהג גם בארץ ישראל לאומרו רק בתפלות אלו אע"ג שבארץ ישראל נושאים כפיהם בכל יום ולא נתפשט המנהג בזה אלא כמו שנהגו בחו"ל. ולענין הושענא רבה אם אומרים בו בארץ ישראל תפלת ותערב בלוח אר"י לא הזכיר לאומרו בראש השנה ומשמע שאין אומרים אותו וכן נהגין ברוב מקומות בארץ ישראל. והנה אם הטעם שאומרים תפלה זו רק במוסף של יו"ט הוא משום דבארץ ישראל הדבר תלוי במנהג שנהגו בחו"ל וביום שאין נושאים כפים בחו"ל אין אומרים ותערב אף באר"י א"כ בהו"ר נמי כיון שבחו"ל אין נושאים בו כפים ואין אומרים שם ותערב גם באר"י אין אומרים ותערב בהו"ר, אבל אם הטעם שאין אומרים ותערב אלא ברגלים הוא משום שרגלים הם ימי דין א"כ בהו"ר דהוי נמי יום דין אפשר דאומרים ותערב באר"י שנושאים כפים. ויש מקומות שנהגו לאומרו אף במוסף דהושענא רבה והג"ר נסים קרליץ שליט"א אמר עוד טעם לאומרו בהו"ר משום דהו"ר הוי כעין יו"ט ואומרים בו הרבה מזמורים כמו ביו"ט וכן מרבין בו בהושענות וכו' לכן גם לענין זה אין לחלק משאר ימים טובים דעלמא אחרי שבאר"י נושאים כפיהם ובכל מקום הולכים בזה אחר המנהג ובמקום שאין בו מנהג אין צריך לאומרו עכ"ד ספר שלמי תודה. והנה כאמור בבית מדרשו של רבינו [דהיינו תפארת בחורים] היה המנהג לאומרו ושמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א שכשעבר המנין לקראון שאלו את רבינו קודם מוסף אם יאמרו אותו [כונת השואל היתה מאחר דזה מקום חדש אולי אי"צ להמשיך בה המנהג של תפארת בחורים] והשיב רבינו שיאמרו.

[מה] וכן על כל המגילות בירכו על מקרא מגילה ושהחינו חוץ מעל איכה שבירכו על מקרא מגילה בלבד ולא שהחינו כל זה שמעתי מהג"ר יצחק לוי שליט"א. כתב הרמ"א בסוף סי' ת"צ דהעם נהגו שלא לברך על קריאת שיר השירים קהלת ורות, ועיי"ש במשנ"ב ושעה"צ דנחלקו בזה הט"ז והמג"א דדעת הט"ז כהרמ"א דאין מברכין עליהם ודעת המג"א דמברכין על כולם חוץ מקהלת והגר"א בביאורו כתב דאף על קהלת יש לברך ולכן הנהג לברך עכ"פ כשכתובין

בענין שלא"ק על הסוכה

בסוף ימיו עשו שלא"ק לסוכת רבנו^מ.

לישב בסוכה בשמי"ע בחו"ל

שאלתי את רבינו השאלה הבאה:

ש: מיין זיידע וואס האט געוואוינט אין חו"ל האט נישט געזעצן אין דער סוכה שמיני עצרת און יעצט איז ער אוועק און זיין זון וויל וויסן אויב ער זאל משנה זיין דער מנהג פון זיין טאטע און זיצען אין דער סוכה אדער נישט (זקניי היה גר בחו"ל

ומנהגו היה שלא לישב בסוכה בשמי"ע, ועכשיו נפטר ובנו רוצה לדעת כיצד ינהוג האם ישנה מנהג אביו וישב בסוכה או לא).

ת: מען דארף מאכען אזוי ווי עס שטייט אין גמרא^מ מיתב יתבינן ברוכי לא ברכין (צריכים לעשות כמש"כ בגמרא מיתב יתבינן ברוכי לא ברכין)^{מח}.

ש: אבער ער האט דאך א מנהג נישט אזוי (אבל הלא יש לו מנהג היפך זה). **ת:** מנהג בורות^{מט}.

הערות וביאורים

על הקלף בודאי אין למחות בידו דהא כן משמע מהדרכי משה דכשכתובין על הקלף כס"ת יש לברך ע"כ, וכנראה דבבית מדרשו של רבינו תפסו לעיקר בזה כהגר"א.

[מז] כך שמעתי מהר"ר משה ישראלזון שליט"א. בקיצשו"ע (קל"ד ב') כתב וז"ל ומי שידו משתת מצוה שיהיה לו סוכה בנויה עם גגות שנפתחים ונסגרים על ידי צירים לסגורם בשעת הגשמים וכשפסקו הגשמים נפתחים הגגות והסכך הוא נגוב ויכול לקיים מצות סוכה כראוי עכ"ל.

[מז] סוכה דף מ"ז ע"א.

[מח] פ' וישנה מנהגו וישב בסוכה, וכע"ז שמעתי מהרב ר' דוד פינקעלמאן שליט"א שכן הורה לו הג"ר אברהם פאם זצ"ל שישנה מנהג אביו בזה וישב בסוכה, אם לא יהיה לאביו קפידא.

[מט] ידוע הוא דהרבה תשובות מגדולי האחרונים נכתבו ליישב מנהג החסידים שלא ישבו בסוכה בשמי"ע, רק דהמעין בדבריהם יראה שהם מיוסדים בעיקר על דברי הקרבן נתנאל סוף פרק לולב וערבה (אות ז') שכתב דבעת צינה או ורוחות או שום שינוי אויר אין מן הראוי לאכול בסוכה ביום שמיני עצרת דאז ניכר שעושה לשם מצות סוכה ונמצא שנוהג בו מנהג חול עיי"ש, וחכמי הש"ס שאמרו מיתב יתבינן אמרו כן בבבל מקומות החמים אשר שם סוכתו עריבה עליו ולא במדינות אשר ברוב השנים הוא אז בשמי"ע עת קור ורוחות כבר ואין סוכתו עריבה עליו עכ"ד. והנה אם באמת אין סוכתו עריבה עליו ביום ההוא א"כ יש להם על מי לסמוך דהיינו הקרבן נתנאל דאף דדבריו לא הובאו בפוסקים ואדרבה סתימת הפוסקים משמע דגדרי מצטער של שמי"ע שוים לשאר ימות החג וזה שאין סוכתו עריבה עליו לא יפסוד אותו מסוכה ודלא כדברי הק"נ ואדרבה הגר"א החמיר בה יותר משאר ימות החג על חיי"א כלל קנ"ג סי' ה' בשמו [ואף דהק"נ נימוקו עמו מ"מ נראה דדעת הפוסקים הוא דכוונת הרא"ש

אמירת הושענות אחרי הלל**ולא אחרי מוסף**

בבית מדרשו של רבינו היו נוהגין לומר הושענות אחרי הלל ולא אחרי מוסף¹ ואפי' בשבת ואפי' בהושענא רבה².

אתרוג הירוק לאנשים ולנשים

פעם הראה הר"ר משה לוין נ"י את האתרוג שלו לרבנו והיה ירוק לגמרי ולא התחיל להצהיב כלל³ ושאל אם מותר לברך עליו והשיבו רבינו שהוא אינו יכול להכשירו לברכה⁴. ושוב

הערות וביאורים

הוא בעיקר התקנה דהיינו הא דתיקנו לישב בסוכה בשמי"ע ולא תיקנו ליטול לולב משום דבלולב יהיה נראה כמוסיף משא"כ בסוכה, אבל עכשיו שתיקנו לישב בסוכה א"כ גם אם אין סוכתו עריבה עליו חייב בסוכה, מ"מ בשם מנהג בורות א"א שיקרא, ובכגון זה באמת לא שאלתי את פי רבינו. רק שאלתי סתם על מי שיש לו מנהג שלא לישב בסוכה [והיינו בכל גווני גם כשהאזיר ביום ההוא טוב], ועל זה השיב שפיר שהוא מנהג בורות. וידוע דהאדמו"ר מסאטמאר זיע"א בסוף ימיו שינה את מנהגו בזה וישב בסוכה בשמיני עצרת ואולי הוא מטעם הנ"ל דבאמריקה המזג האזיר היה טוב והיה סוכתו עריבה עליו ואין לו שוב סברת הק"נ. וע"ע בשו"ת מהרש"ג (א' ל"ה) דמה שכמה צדיקים שלא אכלו בשמי"ע בסוכה יען דבימים אחרונים של החג באו הרבה אנשים להסתופף בצלם והסוכה לא הכילה את כולם ואם הצדיקים לא אכלו ביחד עם כל האכסנאים יהיה להם צער מזה והם בכלל מצטערים שפטורים מן הסוכה.

[נ] כן שמעתי מהג"ר יצחק לוין שליט"א. בטור כתב דהמנהג להקיף אחר מוסף וכ"כ בב"ח ובקיזשו"ע שכן המנהג. אמנם עי' בשע"ת סוס"י תרנ"א שהביא מהלקט הקמח דבירושלים נוהגים לעשות הקפות אחר ההלל ומנהג ותיקין הוא ובביכיל"ע ס"ק א' הכריע כמנהג אנשי ירושלים ודלא כהב"ח והוכיח שהקפות שבמקדש היו קודם קרבן מוסף [אלא דכתב דאין בידינו לשנות שום מנהג], וכ"כ הרב חיד"א במורה לאצבע דטוב לעשות ההושענות תיכף אחר הלל כמנהג ארץ ישראל ועי' בכף החיים ס"ק ב' דכן הוא בפע"ח עיי"ש. ובהלכות חג בחג כתב דודאי עדיף טפי להקיף אחר הלל דאז עדיין הלולב בידו מהלקיחה הראשונה ומקיימים מצוה בהקפה זו ואף הטור מודה לזה והא דכתב הטור להקיף אחר מוסף הוא משום שנהגו כמנהג אנשי ירושלים לאחזי הלולב בידו כל התפילה וכמש"כ בטור סי' תרנ"ב משא"כ לדין שאין נוהגין כן וכמש"כ בפוסקים שם עדיף טפי להקיף אחר הלל עכת"ד עיי"ש.

[נא] כן שמעתי מהג"ר יצחק לוין שליט"א, ועי' בספר הלכות חג בחג בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א דאצל החזו"א נהגו לאומרו אחר הלל מלבד בשבת והושענא רבה.

[נב] לא היה ירוק חזק ככרתי רק היה ירוק כהה אבל מ"מ לא התחיל להצהיב כלל.

[נג] עי' במשנ"ב סי' תרמ"ח ס"ק ס"ה שכתב וז"ל היכא דידעין טבע האתרוגים שבאותו מקום שדרך לחזור אח"כ למראה אתרוג לאחר ששהו בכלי זמן מרובה אז אפי' בעודו ירוק כשר דכיון שחזר למראהו על כרחך נגמר פריו ומ"מ הסכימו האחרונים דאין לסמוך על זה למעשה ואין לקנות אתרוגים אא"כ התחיל במקצת לשוב למראה אתרוג דשמא יהיה נשאר

שאל אם אשתו יכולה לברך עליו ימים אצל תפוחים כבר התחיל והשיבו רבינו: דיין ווייב איז נישט להצהיב וחזר אל רבינו ושאל אם קיין מענטש⁷⁷? לאחר שהניחו כמה כבר מותר לברך עליו והשיבו רבינו

הערות וביאורים

ירוק עכ"ל. ועי' בספר כשרות ארבעת המינים להגרי"מ שטערן שליט"א עמ' ט"ז שכתב וז"ל מראה ירוק החזק כעשבי השדה פסול ובאופן שלא התחיל להצהיב יש להחמיר אע"פ שהמציאות היא שסופו שיצהיב כמבואר במג"א ס"ק כ"ג ומ"ב ס"ק ס"ה והעולם לא נוהרים בזה, וצ"ע שבמשנה נאמר ירוק ככרתי ובראשונים הסבירה כעשבי השדה והמציאות בזמנינו שכרתי בהיר יותר וא"כ אם במקורו היה ירוק כעשבי השדה ועכשיו התבהר ונהיה ככרתי האם זהו התחיל להצהיב או מכיון שהוא עדיין ככרתי הרי זה פסול עכ"ל עיי"ש.

[נד] דברי רבינו שאין חילוק בכשרות הד' מינים בין אנשים לנשים מקורם בבכורי יעקב סי' תרנ"ז ס"ה' שכתב וז"ל נשים וכו' פטורים מטעם מצות עשה שהז"ג וכו' וכן מוכח בסוכה דנשים פטורים מלולב ומכל מקום נשים שלנו נוהגין ליטול לולב ומברכים עליו ויש להם רשות לזה כיון שמכניסין עצמם בחיוב וכו' אכן זה ודאי פשוט שאינה רשאי לברך אלא כשמקיימת המצוה כתקונה כמו שכשרה באיש דאל"כ הוי ברכה לבטלה עכ"ל. ומכאן יש ללמוד לדינים אחרים בד' מינים דאין חילוק בין אשה לאיש. ולכן נראה דיש לה לאשה להסיר טבעותיה מאצבעותיה קודם שמברכת על הד' מינים [אם לא שאינה מסירן לעולם אפי' בשעת ביטול וניקוי הבית דאז אפי' לטבילה אינה מחוייבת להסירן מעיקרא דדינא אבל רוב נשים דידן נוהגות להסירן לדברים אלו וכיוצא בהן] דהא לדינא אנו חוששין דגם בחציצה על מקצת היד מקרי חציצה ושלכן נוהגין להסיר רצועות התפילין מהאצבעות עי' בס' תרנ"א סעי' ז' ברמ"א ובמשנ"ב שם, ומקור דברי הרמ"א באגודה ושם כתב בהדיא דהנשים מסירות טבעותיהן והביאו הבית יוסף, ומן התימה שלא ראינו שנוהגות כן. ולכאורה היה מקום לדון דמאחר דהרבה פוסקים מקילין בזה וס"ל דאי"ז מעבד המצוה [מהטעמים המבוארים בדבריהם] א"כ היה מקום להקל בזה לנשים שאי"צ להחמיר ככל החומרות שנהגו האנשים ודברי הביכוי"ע הנ"ל אמורים רק באופן שלאיש הוא פסול מטעם ודאי. אמנם כשהרציתי דברים אלו להגאון ר' יצחק דרזי שליט"א שדא ביה נרגא וחילו מהא דכתב הט"ז בס' תקפ"א ס"ק ב' וז"ל וכתב בלבוש שהש"ץ שמתפלל סליחות מתעטף בטלית ואינו מברך כדאיתא סי' י"ח בענין כסות לילה ולי נראה תמוה דכיון דלהרא"ש חייב בברכה בכסות המיוחד ליום אפי' לבשו בלילה כמש"כ סי' י"ח למה יכניס עצמו תחלה לזה שילבש דבר שיש בו ספק ברכה ולא יברך לכך נ"ל וכו' יקח טלית חבירו וזוה לא יעבור כלום וכו' עכ"ל עיי"ש והביאו במשנ"ב הרי דס"ל להט"ז דאף דהדין אמת דמי שלובש כסות יום בלילה אינו מברך עליו היינו משום דהוא צריך להכסות להתלבש בו ואין לו עצה להנצל ממנה ומשו"ה מתירין לו ללבשו בלי ברכה אבל אם אין צורך לזה כגון בטלית של סליחות איזה רשות יש לו לעבור [כ"ה לשון הט"ז] ולהכניס עצמו בספק ברכה וא"כ ה"ה בנשים בד' מינים הלא קי"ל שאשה פטורה מד' מינים ואם הם רוצין ליטול ולברך והם רשאין לעשות כן אבל איזה רשות יש להם ליכנס לחשוש ברכה לבטלה להנך פוסקים דס"ל דגם חציצה של טבעות מעכבת במצות ד' מינים עכ"ד.

שכבר אפשר לברך עליו^ה.

ערבי נחל

אצל רבינו היה נחשב להידור אם הערבות גדלו על המים אבל לא הקפיד בזה והיה לוקח גם ערבות רגילות^ט.

להסיר הטבעות מהלולב

ביום הושענא רבה

בהו"ר הסיר רבינו את ג' האיגודים שעל הלולב עצמו^י קודם הלל^י.

אתרוג מרוקו

בשנים האחרונות^פ היה נוהג רבינו לברך על אתרוג מרוקו ואחר שגמר הנענועים היה נוטל אתרוג חזו"א

ערבה עם לבלוב

רבינו נהג ליטול ערבה עם לבלוב^ח.

הערות וביאורים

[נה] וכ"ה משמעות המ"ב ודלא כהב"ח דס"ל דאינו כשר אלא כשכבר חזר כולו למראה אתרוג.

[נו] כן שמעתי מהג"ר יצחק לוי שליט"א. על במנהגי חת"ס פרק ח' כתב שהסיר הקשר העליון מעל הלולב, אמנם בהוספות לשו"ע הרב עמ' תשכ"ו כתב דמסירים כל הכריכות שעל הלולב ואין נשארים אלא הכריכות שמאגדים כל הג' מינים ביחד.

[נז] כתב בשו"ע סי' תרס"ד סעיף א' דנוהגים להתיר בו אגודו של הלולב וסמך לדבר כתבו הטור והמרדכי דכתיב כפת חסר ו' פירוש ו' ימים יהיה כפות ולא יותר, והב"ח כתב שהנענוע לעצור הטללים רעים ורוחות רעות וכשסותר אגודו מנענע בו יותר וכיון שעכשיו הוא גמר החתימה מתירים אגודו כדי לנענע היטב, ובלבוש מביא שעיקר הטעם להרבות שמחה שיש יותר שמחה שמנענעים בלא אגודה. והחזו"א (ארחות רבינו ח"ב עמ' ש"ו) היה מסיר האגודה לפני הלל והחת"ס (מנהגי חת"ס פרק ח') היה מסירו כבר בליל הו"ר. ורבינו היה מסירו בבוקר של הו"ר לפני הלל [ודלא כמש"כ בליקוטי מהרי"ח לדייק מלשון השו"ע כהרב יעב"ץ בסידורו שיסירו אחר הלל לפני הקפות], אבל אין ידוע לנו אם הסירו קודם ברכת הלולב או אחר.

[נח] כן שמעתי מהג"ר יצחק דרזי ומהר"ר משה ישראלזון שליט"א. ונראה דכן משמע מהרמ"א דכתב להחליף הערבות כל יום וזה א"ש בערבות עם לבלוב דאינן מתקיימין כ"כ, דאילו ערבות שאין להן לבלוב מתקיימין בהידור זמן רב ולפעמים אף לכל ימי החג. וע"ע בכשרות ד' מינים.

[נט] כן שמעתי מנכדו של רבינו הר"ר אריה אלישיב שליט"א. כתב המשנ"ב (תרמ"ז ג') וז"ל יש אומרים דיותר טוב לכתחלה ליקח מאותן הגדילים על הנחל אכן מדברי הט"ז משמע דאי"צ לדקדק בזה עכ"ל ומשמע מלשון דודאי הוא מעלה אלא דאי"צ לטרוח עצמו להשיגם.

[ס] בשנים הקודמות לא היו האתרוגי מרוקו יפים כ"כ וגם היה בהם חשש מורכב ובירך רבינו רק על אתרוג חזו"א ובשנים האחרונות היו האתרוגי מרוקו מהודרים ביותר וגם היו בלי חשש מורכב ומשו"ה נטלו רבינו, והא דנטל אח"כ אתרוג החזו"א ולא סמך על האתרוג מרוקו בלבד כי אתרוג החזו"א היה מיוחס, כל זה שמעתי מנכדו של רבינו הר"ר אריה אלישיב שליט"א.

לרגע קצר ונענע בו קצת^{סא}.

נפטרין מן הסוכה

ביום הושענא רבה לפנות ערב אחר שישב רבינו בסוכתו ועסק בתורה^{סג} שעות ארוכות כדרכו בקודש בכל ימי החג, היה נפטר מהסוכה^{סד} באמירת

אתרוג עם פיטם

רבינו דקדק ליטול אתרוג עם פיטם דוקא^{סה}.

הערות וביאורים

[סא] על ארחות רבינו ח"ב עמ' רצ"ד בשם הסטייפלער זצ"ל דכשיש לו ב' אתרוגים אחד מהודר וספק בכשרותו והשני כשר ולא מהודר יקח סמוך לברכה את המהודר ואח"כ את השני ואף אם הראשון לא כשר מ"מ לא מקרי הפסק עכ"ל.

[סב] כן שמעתי מהרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א. במשנה סוכה (ל"ד ב') איתא ניטלה פיטמתו פסול וכתב הטור בשם הרא"ש דדוקא כשהיתה לו פיטמא וניטלה אבל אתרוגים שלא היה להם פיטמות מעולם אין נפסלים בכך והעתיקו דבריו הרמ"א והלבוש. והנה כהיום המציאות היא שכל האתרוגים שאין להם פיטם היה להם בתחלת גידולם פיטם ובמשך הזמן נשר ומשו"ה ס"ל לרבינו דכולם בכלל הפסול דניטלה פיטמתו וכ"ג"כ דעת הקנה בושם (ב' כ"ח) והגרח"פ שיינבערג זצ"ל בתשובתו שנדפסה במוריה גליון אלול תשנ"ט (רס"ב-רס"ד) דבזמן הזה אין להקל לברך על אתרוג שאין לו פיטם דהראשונים נקטו בלשונם אתרוג שלא היה לו פיטם מעולם כשר ושהדבר ברור דבאתרוגים שלנו טעם נפילת הפיטם היא מסיבת קלקול וחולשת העץ והרי זה מוכיח שזה קלקול באתרוגים עכ"ל, וע"ע בספר ישא יוסף (להג"ר יוסף יקותיאל אפרתי שליט"א) או"ח ח"א סי' קל"ב.

[סג] איתא בסוכה (כ"ח ע"ב) תשבו כעין תדורו וכו' ומשנן בסוכה ופריך והאמר רבא מקרא ומתנא במטללתא ותני בר ממטללתא לא קשיא הא במגרס הא בעיני ונחלקו הראשונים בביאורו, וכתב המג"א דתלוי לפי הענין אם יש לו מנוחה בסוכה לומד בסוכה וכ"כ במשנ"ב, גם בט"ז שם הביא שיטת הר"ן דיש להחמיר כב' השיטות כל היכא דלא מיטריד ומצטער, וכע"ז כתב בחיי אדם שלעולם ילמוד בסוכה אא"כ אין דעתו מיושבת עליו וכע"ז בביכורי יעקב בשם הפרישה שבזמנינו שאין בני הבית בסוכה כל היום רק בשעת אכילה צריך ללמוד אפי' בעיון תוך הסוכה וכ"כ בשעה"צ ס"ק נ"ג.

[סד] כתב הרמ"א בס' תרס"ז סעיף א' יש שנהגו כשהיו יוצאין מן הסוכה היו אומרים יה"ר שנוכה לישב בסוכה של ליתין ע"כ ובפוסקים יש דיעות מתי עושין זאת דהלבוש בסוס"י תרס"ח כתב דהיינו כשיצא ממנה כדי שלא לאכול בה עוד וכע"ז במנהגי החת"ס שבשמ"ע אחר שגמר הסעודה אמר היה"ר ונכנס לבית עיי"ש עוד. אמנם לשון הכל בו [שהוא מקור הרמ"א] הוא שבליל מוצאי סוכות עלה הר"מ לסוכה ואמר יהי רצון וכו' וכ"כ בהגמ"נ הובאו דבריו בא"ר, וכתב בספר משנת יעקב דאפשר הטעם משום כבוד להסוכה דיותר כבוד הוא כשבאין ביחוד ליטול רשות ולפטור ממנה מאם נפטרין כשיושב בה מחובת היום עיי"ש וכ"כ בכף החיים בס' תרס"ז דבערב קודם שילך לביהכ"נ ישב בסוכה מעט או הרבה ואח"כ כשקם לצאת יעמוד בפתח הסוכה ואמר היה"ר עיי"ש. ונראה דבארץ ישראל דנפטרין מהסוכה

היה רצון, ואחרי זה הלך לבית המדרש להתפלל תפלת מנחה.

הערות וביאורים

בהושענא רבה עדיין מצות סוכה נמשכת כל היום ואין שום סברא שיפטור ממנה אחר סעודת הבוקר. ואידי דאיידין ביה"ר זה אכתוב מה ששמעתי בביאור הענין ממוריני המשגיח הג"ר מתתיהו סולמוני שליט"א והוא עפ"י מש"כ רש"י בפ' בראשית על הפסוק ויברא אלקים את התנינים הגדולים ובדברי אגדה הוא ליתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעת"ל שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם ע"כ, הרי דענין הליתן היה שנברא רק בשביל לעת"ל בלי שום תכלית בעוה"ז. וכן הוא ענין הסוכה דמורה על מדת ההסתפקות ושעוה"ז הוא רק דירת עראי והעיקר הוא עוה"ב ולכן מתפללין כשנפטריין מהסוכה כשם וכו' פי' כשם שע"י הסוכה היה עוה"ז רק כדירת עראי כן נוכח לישב בסוכת עורו של ליתן עכ"ל בקיצור. ויש להביא סמוכין לדבריו מדברי האלשיך הק' בפ' אמור ונעתיק דבריו שהם קילורין לעינים וז"ל הנה בחג הזה יש סוכות וכו' הלא היא בהכיר כי הן האדם היה כאחד ממלאכי השרת כי נפשו רוחניות מעל השמים כבודו ושם לה דירת קבע ובבואה אל העוה"ז היא כאומרים לה צא מדירת קבע ושם דירת עראי והכינו שם מכל מאכל אשר יאכל בעולם העליון כי שוב תשובי אל דירתך הקבוע, ושם תאכלי לחם אשר תביא מעולם העראי מתורה ותרי"ג מצותיה כי היא לחמך לנפשך וכו' הלא אשר שם שומה זו בלבו כמקרה ההולך מביתו וארמנות מנוחתו ועזב אשתו ובניו ללכת אל עיר להסתחר ולהביא טרף לביתו יקרנו, כי הלא לא יהיו כל מעייניו על אשר יאכל ואשר ישתה ואשר יתכסה, אם יהיה מאכלו בריאה או רזה או אם יאכל למעדנים או פת חריבה או יכסה בגד עדים או מכלול, כי יאמר הלא פה אורח נטה ללון אני ואנכי בדרך, למה אחוש על דברי עדונים כי אם מן הבא בידי ואם אשכבה בין שפתים או אשים אבן מראשוני הלא כמה כרים וכסתות מרוקמים וטובים לי בבית מנוחתי אשר אני הולך שמה, ואם פה פת במלח אוכל שם אתעדן כי אוכל למעדנים כי שם הוא העיקר כי שם ביתי וכו'. על הדרך הזה אשר דעה יקנה לחשוב מחשבות בלבו לאמר הלא העולם הזה עראי הוא, אשר שלחני אלקים לשאת ולתת ולהרויח בנכסים רבים וחשובים תורה ותרי"ג מצות, וכל הימים אשר אני פה כהולך בדרך אחשב ולמה אשית לבי אם מעט ואם הרבה אוכל או אשתה אם יעשר או אם יחסר חילי אם אתנה לבושי שק או אכסה עתיק אם נפתי משכבי ומרבדים רבדתי ערשי או אם על הארץ אישן הלא אין זה כי אם עראי כי אורח אני ובדרך אני הולך ויעבור עלי מה כי הלא אל משכנות מבטחים ומנוחת שאננות אני הולך כי שם ביתי בעולם העליון שם ארוה דודים ואתעלסה באהבים ומה לי פה בעולם הלאה כי אעשה בגיני ובגיני ענייני והמה הבל ומה לי טוב כי אם שאשא עול תורה ומצוות בעולם הזה החולף והולך ואיגע בדירת עראי להעשיר בדירת הקבע כי הנה איש כזה מקיים העולם הזה ונוחל העולם הבא כרבי חנינא בן דוסא שבת קול היתה יוצאת עליו ואומרת כל העולם ניוון וכו' ועליו ועל הדומים אליו אחשבה דברה חנה באומרה כי לד' מצוקי ארץ וכו' לומר כי לד' מנת חלקו מצוקי ודחוקי ארץ וישת עליהם תבל שיהיו יסוד עולם וכו'. על כן בבא יתברך לחוג חג שמחת צדקת עמו וכפרתם עשה עיקר החג משיבה בסוכות כי כל כשרון המעשה וצדקת כל צדיק לשית על לבו צאת מדירת קבע ושבת בדירת עראי כי בזה החי יתן אל לבו כי אין זה כי אם רמז הרמז על הארץ ועל הדברים עליה יתנו אל לבם כי זאת תורת האדם יהיו עיניו פקוחות לראות כי אין זאת דירת קבע כי אם בעולם העליון וביום הולדו יצא מדירת קבע ובא אל דירת עראי. וזה רמז שבעת ימים רמז אל ימי שנותיו שבעים

בארון הקודש בשעת ההקפות^{טו}.

קריאת פ' וזאת הברכה שמו"ת

בין מנחה דהו"ר למעריב של ש"ת
למד רבינו פ' וזאת הברכה שמו"ת^{טז}.

קריאת התורה בליל ש"ת

בבית מדרשו של רבינו לא היו
נוהגין לקרוא בתורה בליל שמחת
תורה^{טז}.

הנחת נר בארון הקודש

בבית מדרשו של רבינו לא הניחו נר

הערות וביאורים

שנה שיחד כולם שבעים שנה דירת עראי המה וכו' כי יהיה לו העולם הזה כסוכה בכרם ולא כבנין קיים וכו'. והן זאת היתה כונתו יתברך לשום את ישראל באהלים בצאתם ממצרים וכו' כל עיקר הכוונה היא לעשות עראי מהעולם הזה וכו' עכ"ל עיי"ש עוד. ועפ"י זה יש לבאר הא דקיי"ל סוכה דירת עראי בעינן דצא מדירת קבע ושב בדירת עראי קאמר רחמנא, ואעפ"כ מבואר בגמרא דלא בעינן שהמחיצות יהיו מחיצות עראי אלא גם אם עשה מחיצות של ברזל כשרה ולא בא לאפוקי אלא שלא יעשנה גבוה מעשרים אמה דאז מוכרח הוא לעשות מחיצות חזקות כדי שלא תפול, אבל כשיעשנה לא יותר מכ' אמה מאחר דלא היה מוכרח לעשות מחיצות חזקות והיה סגי לה במחיצות ארעי אף דבפועל עשה מחיצות של ברזל קרינן ביה שפיר דירת עראי עיי"ש. וצ"ב דאם הקפידה התורה על דירת עראי מנלן דלא בעינן שיהיה ממש דירת עראי. ולפי מש"כ האלשיך א"ש דהא ענין ישיבת סוכה הוא ענין של הסתפקות והתבוננות בחיי עוה"ז שהיא רק דירת עראי. והנה על הא דאיתא באבות פ"ו מ"ד כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה פירש"י וז"ל לא על העשיר הוא אומר שיעמוד בחיי צער כדי ללמוד תורה אלא ה"ק אפי' אין לאדם אלא פת במלח וכו' ואין לו כר וכסת לישן אלא על הארץ אל ימנע מלעסוק בה דסופו ללמוד אותה מעושר עכ"ל. הרי דאינו מחוייב אלא להיות ראוי ומוכן לחיות בהסתפקות וחיי צער אבל אי"צ לחיות כך בפועל. ולכן מאחר דהוא דר בסוכה שהיתה ראוייה להתקיים במחיצות עראי כבר קיים הענין של הסתפקות אף שבמציאות הוא דירת קבע.

[סח] כך שמעתי מהר"ר משה לוינ' נ"י. כתב המשנ"ב בס' תרס"ט ס"ק ד' בשם הפוסקים שבליל שמחת תורה יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום שעתה הוא זמנה ע"כ, ובס' רפ"ה ס"ק י"ח כתב דביום הו"ר יקרא שמו"ת פ' וזאת הברכה ואם קרא ביום שמ"ע לא הפסיד וכבר האריכו בזה ביישוב דברי המשנ"ב דלא יסתרו אהדדי, ואפשר דאם קוראים הפרשה בין מנחה למעריב אזי יוצא ידי שניהם.

[סו] כן שמעתי מהר"ר משה לוינ' נ"י. כתב הא"ר בס' תרס"ט ס"ק ה' דנוהגין לשים נר באה"ק על שם כי נר מצוה ותורה אור וכע"ז בערוה"ש ס' תר"ס סעיף ג' לענין הקפות דהושענא רבה, אבל הט"ז בס' קנ"ז ס"ק ז' מפקפק על זה כי יש בו משום הורדת הקדושה של הארון הקודש עיי"ש.

[סז] כן שמעתי מהר"ר משה לוינ' נ"י. כתב הרמ"א בס' תרס"ט סעיף א' וז"ל נהגו לקרות בלילה בס"ת בתורת הנדרים עכ"ל ועיי"ש במשנ"ב דבימינו המנהג לקרות ג' גברי בפ' וזאת

ישיבה בעת ההקפות

כשהוצרך רבינו לישב בעת ההקפות היה אוחז ס"ת^נ.

לא להפך את הכתב בהגבהת**ספר תורה**

בבית מדרשו של רבינו עשו הגבהה רגילה ולא הפכו הכתב^ז.

הנהגות רבינו בעת ההקפות

רבינו היה אוחז ס"ת בידו מתחלת ההקפות עד סוף כל ההקפות. בכל הקפה והקפה היה מסבב הבימה, ובהקפה הראשונה והאחרונה היה גם הש"ץ לאמירת אנא ד' וגו'^ט.

קידוש באמצע ההקפות

בשנות חולשתו של רבינו שלא היה באפשרותו להמתין מלאכול עד אחר גמר התפלה היה עושה קידוש [והיה מתחיל באמירת הפסוק אלה מועדי

הערות וביאורים

הברכה וצריכין לומר קדיש אחר הקריאה וכו' עיי"ש, ובביכוי"ע (ס"ק י"ג) כתב דפשיטא דלא יברכו תחלה וסוף על התורה, ובארחות רבינו (ח"ב עמ' שי"א) הביא דבעל הקהלות יעקב אמר שיש בזה חשש ברכה לבטלה עיי"ש. ובאמת זה מזמן היה קשה לי הלא כתב בשו"ת משיב דבר סי' ט"ז דלקרות בתורה בברכות ביום שלא תיקנו חז"ל הוי ודאי ברכה לבטלה עיי"ש וא"כ היאך יקראו בתורה בליל שמחת תורה הלא אינו מובא בגמרא, עד שהסביר לי הגאון המופלג ר' אברהם זלמן לוין שליט"א עפ"י מש"כ בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קנ"ח דמאחר דלא נשנית מצות קריה"ת בין אלו שזמנם רק ביום א"כ זמנה גם בלילה עיי"ש. וא"כ מאחר דיום שמחת תורה הוא יום שתקנו בו קריה"ת א"כ גם בלילה אפשר לקרות ולא מקרי יום שלא תיקנו בו קריה"ת. ואף דבדעתם לחזור ולקרות ביום אפ"ה מותר דלא גרע משאר עליות ביום שמחת תורה דמנהגנו להוסיף על מנין הקרואים א"כ גם בלילה כבר אפשר לקרות ודפח"ח. ועי' בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סי' שמ"ט אות ב' וח"ד סי' קנ"ו אות ב') בשם האמרי אמת שלא מצינו שיש חיוב לשמוע קריאה זו.

[סח] כן שמעתי מהר"ר משה לוין נ"י. הנה בשו"ת בצל החכמה (ה קל"ט) כתב טעם להקל בזה דדוקא כשהולך הס"ת לדרכו יש חיוב לעמוד אבל כשהגיע למקומו אף שמשבבים בו סביב הבימה מקומו מקרי ואין חיוב לעמוד וכ"כ בתשובות ונהגות (ב' שי"ט). אמנם מהערה"ש (יו"ד רפ"ב) מוכח דלא ס"ל היתר זה דלא התיר אלא בין הקפה להקפה עיי"ש. וכ"ה בארחות רבינו (ח"ב עמ' ש"ח-ש"ט) שהסטייפלער והחזו"א זצ"ל לא ישבו אא"כ היה ס"ת בחיקם.

[סט] כן שמעתי מהר"ר משה לוין נ"י. נראה דאיכא כבוד התורה טפי כשת"ח מרקד עם הס"ת יותר מההמון עם. עי' ארחות רבינו ח"ב עמ' ש"ח דהסטייפלער זצ"ל היה מקיף עם הס"ת עם הקהל בשתי הקפות בהקפה הראשונה ובהקפה השביעית.

[ע] באשל אברהם (בוטשאטש) כ' שהכתב יהיה כלפי העם והיריעה החלקה כלפי המגביה, אבל בשערי אפרים (י' ט"ז) כ' דאינו נכון. ופעם כיבדו בהגבהה את הג"ר שלו' אליעזר ראטער שליט"א בעמ"ח קובץ מבקשי תורה ושאל את רבינו אם יהפך והשיבו שיעשה הגבהה רגילה.

בין ביום בין בשבת^{ע"ה} בין ביו"ט ואפי' ביו"ט של סוכות^{ע"ו}.

נשיאת כפים אחר שתיית מיץ ענבים
בשמחת תורה היו הכהנים נוהרים מלשותות יין גמור ושתי רק מיץ ענבים ונשאזו כפיהם גם בתפילת מוסף^{ע"ז}.

ד' וגו' ופסוק וידבר משה וגו'^{ע"א}
באמצע ההקפות קודם קריה"ת בבית המדרש^{ע"ב} ואכל קצת מזונות^{ע"ג} ואז, כשחזר הביתה אחרי התפלה לא קידש פעם שנית קודם הסעודה^{ע"ד}.

לקדש בישיבה

רבינו קידש בישיבה תמיד בין בלילה

הערות וביאורים

[עא] כן שמעתי מהר"ר משה לוי נ"י, וכ"כ במטה אפרים (תקצ"ז ג') ודלא כדהביא הערוה"ש (רפ"ט ג') שבילדותו ראה גדולי ישראל שלא אמרו בשבת ויו"ט בבוקר שום פסוקים רק בופה"ג, ועי' בארחות רבינו ח"א עמ' ק"ט דהסטייפלער זצ"ל היה אומר הפסוקים והחזו"א לא אמרם.

[עב] של תפארת בחורים [וכשעברו לקראוון קידש בחדר הסמוך לביהמ"ד כן שמעתי מהר"ר משה לוי נ"י], ומשמיה דמוריני ראש הישיבה הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל מטין הדברים דבשמחת תורה מותר לעשות קידוש ולאכול בביהמ"ד משום כבוד התורה.

[עג] וזה היה הפעם היחיד שקידש על מזונות דתמיד קידש סמוך להסעודה וכדעת הגר"א במעשה רב כן שמעתי מהר"ר משה לוי נ"י. והא דבאמת לא קידש גם עתה על שני ככרות י"ל דא"כ הוא יוצא בזה מצות סעודת יו"ט ואין ראוי לצאת סעודת יו"ט בסעודה פשוטה כזה עלי' בספר מנוחה נכונה פ"א במנוחה שלמה הערה ח' ועי' שש"כ פרק נ"ד הערה ס"א.

[עד] כך סיפרה כלתו של רבינו אשת הג"ר אברהם אלישיב שליט"א. והנה נחלקו הטור והכסף משנה בביאור דברי הרמב"ם דצריך לקבוע הסעודה על היין ובמשנ"ב בסי' רצ"א פסק כהכסף משנה דקביעות סעודה על היין היינו לשתות באמצע הסעודה ולא לקדש קודם הסעודה עיי"ש בשעה"צ ולפ"ז מי שכבר קידש על מזונות אין שום מקום לקדש עוד פעם קודם הסעודה ועי' בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' רס"ד ומועדים וזמנים ח"ג סי' רמ"ג.

[עה] וגם ויכולו אמר בישיבה אף ההתחלה כן שמעתי מכלתו של רבינו אשת הג"ר אברהם אלישיב שליט"א, וכהגר"א, וכן נהגו הסטייפלער והחזו"א זצ"ל כמש"כ בארחות רבינו ח"א עמ' ק"ט.

[עו] כך סיפרה כלתו של רבינו אשת הג"ר אברהם אלישיב שליט"א, וזהו כדעת הרמ"א בסי' תרמ"ג ודלא כהרמב"ם שם דמקדשין מעומד ואחר ברכת לישב יושבים.

[עז] כן שמעתי מהר"ר משה לוי נ"י וכן שמעתי מהגר"ר בן ציון קוק בשם רבינו שאחר מיץ ענבים אפשר לישא כפים. ואידי דאייירינן במיץ ענבים ראיתי לנכון להעתיק כמה פסקי דינים

לקצר ההקפות בשמחת תורה כדי להספיק תפילת מוסף קודם שבע שעות
 בשנים האחרונות - משנת תשס"ט של רבינו עפ"י פקודתו כדי להספיק
 והלאה קיצרו ההקפות בבית מדרשו תפילת מוסף קודם שבע שעות^ה.

הערות וביאורים

של רבינו בנוגע למיץ ענבים לתועלת הרבים מאחר שאינם ידועים. א' מיץ ענבים שלנו הוא חלש, וביותר מכמה טיפות מים משתנה טעמו עד שנעשה ברכתו שהכל וגם בדיעבד אם בירך בופה"ג חוזר ומברך שהכל, והנוהגין במציגה לצורך קידוש עפ"י הראי"ל יכולים להוסיף כמה טיפות מים במיץ ענבים שאין מעורב בו מים. ב' לצאת בו י"ח ד' כוסות אינו מן המובחר. ג' אין יוצאים בו מצות שמחת יו"ט. ד' יש להסתפק אם פוטר שאר מיני משקין ולכן כשמקדש על מיץ ענבים יכיון שלא לפטור שאר משקין ויותר טוב שיברך שהכל על דבר אחר כדי לפטור שאר משקין. ה' אם בירך ברהמ"ז על מיץ ענבים לא יצא, וכן מה שבביה"ל חשש לשיטת הרמב"ן והתוס' דברהמ"ז אינה פוטרת יין של קידוש וכתב דלכן נכון לכיון בברהמ"ז לפטור היין של קידוש עיי"ש, עצה זו לא יועיל אם קידש מיץ ענבים. ו' אין יוצאין קידוש במקום סעודה ע"י שישתה רביעית של מיץ ענבים. ז' השותה מיץ ענבים ואח"כ שותה יין אינו מברך הטוב והמטיב דבעינן ב' ינות ולענין זה מיץ ענבים אינו יין, כל זה הועתק מספר שבות יצחק.

[עח] אעתיק מה שרשם ינו של רבינו הר"ר משה ישראלון נ"י בפנקסו: שמחת תורה תשס"ט בבוקר לפני התפלה עלינו לבית סבא והיה פתוח לפניו מ"ב הל' שבת סי' רפ"ו וכשראה את ר' אריה אמר תשמע צריכים להקפיד שיתחילו מוסף לפני ז' שעות, הלכה מפורשת שאז צריך להקדים מנחה, והקריא סבא זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת השחר ואין לאחרה יותר מעד סוף ז' שעות. שאלנו: יצטרכו לקצר מאד את ההקפות והשיב סבא: שיקצרו! זה הלכה! שאלתי: תמיד הוא אמר שמותר לכתחלה ופרסמתי במבקשי תורה. והשיב: זה היה צירופים אבל לכתחלה צריך להתחיל קודם ז' שעות. הצעתי לסבא שיתפללו מוסף לפני הקפות כמנהג כמה ישיבות ואמר סבא: אינני רוצה לשנות. ר"ה תש"ע שאלתי לסבא: בקובץ מבקשי תורה לפני כמה שנים הבאתי מהרב על כל הענין הזה שבש"ת מתפללין מוסף אחרי ז' שעות וכך נהגו כאן והיה נראה שזה לכתחלה מכל הטעמים המובאים שמה והנה בשנה שעברה פתאום צוה סבא למהר להספיק ז' שעות, וכיון שהוא רוצה להדפיס קובץ בש"ת רוצה לדעת אם יש להבהיר שזה לא לכתחלה ואמר סבא: כל מה שהיה תמיד, זה מכיון שכך נהגו וקשה להוציא את הצבור מריקודם אכן ודאי יש לכתחלה להספיק מוסף תוך ז' שעות. ואמרתי לסבא: בישיבות קודם מתפללים מוסף ואח"כ הקפות ואמר סבא: כך - זה טוב. בשנת תשס"ט כשהורה בפעם הראשון הם ניסו ללחוץ על סבא מאד שלא יצליחו לקצר ההקפות ואמר סבא צריכים להשתדל, אם לא ילך לא ילך עכ"ל הפנקס. ונוכל לראות מזה כמה מדויקים דברי רבינו וכל מלה שהוציא מפיו היה במשקל דבשנת תשס"ט כשהציעו אליו להתפלל מוסף לפני ההקפות אמר אינני רוצה לשנות. ובשנת תש"ע הזכירו לרבינו מה שבישיבות מתפללים מוסף קודם ההקפות ואמר כך - זה טוב. ולכאורה זה סתירה. אבל אין כאן סתירה כלל דבתשס"ט לא התנגד רבינו לאלו שרוצים להחליף הסדר ולהקדים מוסף להקפות רק אמר אינני רוצה דהיינו שרבינו לא רצה לעשות כן בבית מדרשו. וכאן המקום לציין מה שאמר לי הג"ר בן ציון קוק שליט"א שפעם נכנס אל רבינו ואמר לו: מה נעשה שיש הרבה סתירות בפסקי הרב? וענה לו רבינו: לא כל מה שחושבים שהוא סתירה הוא באמת סתירה עכ"ל, והן הן הדברים.

הקונטרס הזה הוקדש

לע"נ

ר' אלימלך ב"ר יעקב אריה צוקרמן ז"ל

נפ' אחרון של פסח תשע"א לפ"ק

והאשה שרה בת ר' שמחה לייב ע"ה

נפ' א' דר"ח חשון תשע"ג לפ"ק

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י משפחתם